

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Εκδήλωση μνήμης και τιμής με τίτλο:

«“Η κατάληψη της Νομικής”. 50 χρόνια μετά»

21 Φεβρουαρίου:

**Ημέρα μνήμης και τιμής της εξέγερσης των φοιτητών
και των φοιτητριών της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ**

Πρυτανεία Καθηγήτῃ Μ.-Α. Κ. Δημόπουλου

Αθήνα, 21 Φεβρουαρίου 2023

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

21 Φεβρουαρίου:

**Ημέρα μνήμης και τιμής της εξέγερσης των φοιτητών
και των φοιτητριών της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ**

Εκδήλωση μνήμης και τιμής με τίτλο:

**«*Η κατάληψη της Νομικής*».
50 χρόνια μετά»**

Αθήνα, 21/2/2023

Πρυτανεία Καθηγητή Μ.-Α. Κ. Δημόπουλου

ΕΠΙΣΗΜΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΙΜΗΣ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«“Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ”.
50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ»

Την 21^η Φεβρουαρίου 2023, ημέρα Τρίτη και ώρα 19.00, στη Μεγάλη Αίθουσα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η επίσημη εκδήλωση μνήμης και τιμής με τίτλο: **«“Η κατάληψη της Νομικής”. 50 χρόνια μετά».**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- * Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Μελέτιο-Αθανάσιο Κ. Δημόπουλο.
- * Χαιρετισμοί από τους:
 - Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων και Φοιτητικής Μέριμνας, Καθηγητή κύριο Δημήτριο Καραδήμα
 - Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής, Καθηγητή κύριο Λίνο-Αλέξανδρο Σισιλιάνο
 - Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Καθηγητή κύριο Νικόλαο Ηρειώτη.
- * Σύντομη Ομιλία από τον Αναπληρωτή Καθηγητή κύριο Βαγγέλη Καραμανωλάκη με τίτλο: «Το φοιτητικό κίνημα και η κατάληψη της Νομικής».
- * Μνήμες από την κατάληψη της Νομική Σχολής και αναφορές στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα από τους:
 - κύριο Γιώργο Βερνίκο, επιχειρηματία
 - κύριο Γιάννη Δρόσο, Ομότιμο Καθηγητή της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ
 - κυρία Τιτίκα Σαράτση, Φιλόλογο – Δημοσιογράφο.

Καθηγητή

ΜΕΛΕΤΙΟΥ-ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Κ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών και της Συγκλήτου θα ήθελα να σας καλωσορίσω στην εξόχως συμβολική εκδήλωση μνήμης και τιμής με τίτλο: «**Η κατάληψη της Νομικής**». **50 χρόνια μετά**».

Στις 21 Φεβρουαρίου 1973 χιλιάδες φοιτητές και φοιτήτριες από όλες τις Σχολές καταλαμβάνουν, όχι ως παρόρμηση αλλά μετά από ζυμώσεις το προηγούμενο διάστημα, το κτήριο της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και καλούν τον λαό να συμπαρασταθεί στον αγώνα τους.

Αφορμή γι' αυτό το γεγονός αποτελεί το νομοθετικό διάταγμα του καθεστώτος των Συνταγματαρχών σύμφωνα με το οποίο η Πολιτεία θα μπορεί μονομερώς να ανακαλεί τις αναβολές στράτευσης των φοιτητών που απέχουν από τα μαθήματά τους.

Προφανές στόχος είναι να καμφθεί η δυναμική αντίσταση των φοιτητών, να σιγήσει το φοιτητικό κίνημα.

Γύρω από το κτήριο της Νομικής συγκεντρώνεται πλήθος πολιτών, εκφράζοντας έτσι τη συμπαράστασή του στον αγώνα των φοιτητών.

Από την ταράτσα του κτηρίου της Νομικής οι φοιτήτριες και οι φοιτητές καλούν τον λαό της Αθήνας να συμπαρασταθεί στον αγώνα τους για δημοκρατικές ελευθερίες και απαγγέλλουν τον όρκο:

«Εμείς οι φοιτηταί των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων ορκιζόμαστε στ' όνομα της ελευθερίας να αγωνισθούμε μέχρι τέλους για την κατοχύρωση: α) των ακαδημαϊκών ελευθεριών, β) του πανεπιστημιακού ασύλου, γ) της ανακλήσεως όλων των καταπιεστικών νόμων και διαταγμάτων».

Αιτία βεβαίως της κατάληψης είναι αυτό καθαυτό το δικτατορικό καθεστώς.

Η εξέγερση των φοιτητών και των φοιτητριών της Νομικής Σχολής τον Φεβρουάριο του 1973 αποτέλεσε μια από τις πιο σημαντικές στιγμές του αντιδικτατορικού νεανικού αγώνα.

Αυτός είναι και ο λόγος που η 21^η Φεβρουαρίου αποτελεί για το ΕΚΠΑ ημέρα μνήμης και τιμής των φοιτητικών αγώνων και του φοιτητικού κινήματος, που έδειξαν τον δρόμο για την προάσπιση της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας.

Η εξέγερση της Νομικής Σχολής τον Φεβρουάριο του 1973 θα λειτουργεί πάντα ως μια ισχυρή υπόμνηση του χρέους μας ως πολιτών για την προάσπιση της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας.

Η εξέγερση της Νομικής Σχολής τον Φεβρουάριο του 1973 ανέδειξε για μια ακόμα φορά τη σημασία της εθνικής ενότητας για τη διεκδίκηση δημοκρατικών διαδικασιών και τη δύναμη της πρωτοβουλίας του λαού, ο οποίος πάντα πρωταγωνιστούσε στις δύσκολες στιγμές, υπαγορεύοντας τις εξελίξεις.

Αυτός, επίσης, είναι και ο λόγος που η ευθύνη όλων μας σήμερα στο Πανεπιστήμιο –και ιδιαίτερα όσων είμαστε στη διοίκηση θεσμικών οργάνων– είναι, τιμώντας την ιστορική μνήμη, να στηρίζουμε με έργα και πρωτοβουλίες το ανθρώπινο δυναμικό μας, τις δομές και τις υποδομές, έτσι ώστε το Δημόσιο Πανεπιστήμιο, ισχυρό, να υπηρετεί την αποστολή του, να εξελίσσεται και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της κοινωνίας σε άμεση σχέση και με το διεθνές περιβάλλον.

Τιμούμε, λοιπόν, τις φοιτήτριες και τους φοιτητές για τον αγώνα τους για την προάσπιση της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας.

Επιτρέψτε να ολοκληρώσω την προσφώνηση με μια ρήση του διακεκριμένου καθηγητή μας *Αριστόβουλου Μάνεση* το 1975:

«Η προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας δεν είναι μόνο συνταγματική διάταξη. Πριν από αυτήν ήταν, στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, διεκδίκηση· ύστερα από αυτήν είναι κατάκτηση. Και θα λειτουργήσει στο μέτρο ιδίως που οι διδάσκοντες και οι διδασκόμενοι στα ΑΕΙ θα έχουν τη θέληση και τη δύναμη να την περιφρουρήσουν και να την αξιοποιήσουν».

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Ο όρκος που έδιναν οι φοιτητές κατά την εξέγερση της Νομικής 50 χρόνια πριν άρχισε ως εξής:

«Εμείς οι φοιτητές των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων ορκιζόμεθα εις το όνομα της Ελευθερίας να αγωνισθώμεν μέχρι τέλους διά την κατοχύρωσιν: των ακαδημαϊκών ελευθεριών, του πανεπιστημιακού ασύλου, της ανακλήσεως όλων των καταπιεστικών νόμων και διαταγμάτων».

Ο όρκος δηλώνει αποφασιστικότητα, δέσμευση, συναδελφικότητα, ανυποχώρητη υπεράσπιση αξιών! Αυτά πρεσβεύει το φοιτητικό κίνημα της εποχής – και όλα αυτά σε μια συγκυρία από τις πιο δύσκολες και επικίνδυνες!

Είναι η σύγκρουση ενός φασιστικού δικτατορικού καθεστώτος, που φοβάται τη φοιτητική νεολαία και μετέρχεται κάθε μέσο για να τη θέσει υπό έλεγχο, με το ελεύθερο πνεύμα των νέων που εκφράζονται συλλογικά μέσα από το φοιτητικό κίνημα. Το φοιτητικό κίνημα είναι που θα οδηγήσει από την εξέγερση της Νομικής στην αιματηρή εξέγερση

του Πολυτεχνείου, η οποία θα σημάνει την αρχή του τέλους του καθεστώτος της χούντας.

Τα γεγονότα αυτά αναδεικνύουν την αξία και τη σοβαρότητα του φοιτητικού κινήματος και μας καλούν, 50 χρόνια μετά, να αναλογιστούμε τη σημασία και την αξία του φοιτητικού κινήματος στις μέρες μας.

Το φοιτητικό κίνημα δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, δεν είναι φαινόμενο μιας χώρας ούτε φαινόμενο μιας μόνο εποχής! Συνυπάρχει μαζί με τα Πανεπιστήμια από τα πρώτα βήματά τους και θα εξακολουθήσει να συμπορεύεται μαζί τους. Παρουσιάζει εξάρσεις και υφέσεις στη δραστηριότητά του ανάλογα με τα προβλήματα που οι φοιτητές έχουν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο εντός των ιδρυμάτων στα οποία φοιτούν και εντός των Πανεπιστημιούπολεων όπου ζουν, σπουδάζουν, κινούνται, αλλά και εκτός αυτών, καθώς η νέα γενιά πάντα οραματίζεται μια κοινωνία δικαιότερη, μια χώρα διαφορετική, έναν κόσμο καλύτερο.

Το φοιτητικό κίνημα είναι η συνισταμένη των πολιτικού χαρακτήρα δράσεων των φοιτητών/τριών οι οποίες αποφασίζονται από τα συλλογικά τους όργανα και πραγματοποιούνται μέσα από αυτά με σκοπό την ανάδειξη των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και την επίλυσή τους ή την έκφραση αντίρρησης, αντίθεσης και διαφωνίας με αποφάσεις της διοίκησης του Πανεπιστημίου ή πολιτικές αποφάσεις της εκάστοτε κυβέρνησης που οι φοιτητές κρίνουν ότι τους επηρεάζουν αρνητικά. Αν το φοιτητικό κίνημα μπορεί να οριστεί έτσι, τότε είναι προφανές ότι δράσεις μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων ελαχίστων ατόμων δεν αποτελούν φοιτητικό κίνημα ούτε εκφράζουν το φοιτητικό κίνημα ως τέτοιο. Η ταύτιση, επομένως, του φοιτητικού κινήματος με τέτοιες μεμονωμένες δράσεις δεν σχετίζεται με την πραγματικότητα. Κάποιες μάλιστα φορές η ταύτιση αυτή γίνεται με βάση δράσεις αρνητικές, παραβατικές ή παράνομες και, σκόπιμα ή από παρανόηση, δυσφημεί το φοιτητικό κίνημα και απαξιώνει τη σημασία του.

Δυστυχώς, μια μεγάλη μερίδα της ελληνικής κοινής γνώμης σήμερα δεν έχει καθόλου θετική εικόνα για το φοιτητικό κίνημα στις μέρες μας και η επετειακή προσφυγή στην κολυμβήθρα του Σιλβάμ, που λέγεται εξέγερση της Νομικής ή του Πολυτεχνείου, δεν ανατρέπει αυτή την εικόνα. Αν αυτό το θεωρούμε πρόβλημα

που πρέπει να ξεπεραστεί –και οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι δεν γίνεται να μην το θεωρούμε πρόβλημα– πρέπει πρώτα απ’ όλα να δούμε τι το δημιούργησε.

Την έξαρση της περιόδου της χούντας και της αμέσως επομένης περιόδου την ακολούθησε μακρά περίοδος ύφεσης για το φοιτητικό κίνημα, κατά την οποία έγιναν λάθη και ακολουθήθηκαν πρακτικές, από όλες τις πλευρές, που αποδυνάμωσαν και οδήγησαν ουσιαστικά σε παράλυση το φοιτητικό κίνημα. Οι εκάστοτε κυβερνήσεις έδειχναν να φοβούνται τον ακτιβισμό που, ενώ δεν προερχόταν πάντα από τον φοιτητικό κόσμο, είχε πολλές φορές ως έδρα τα Πανεπιστήμια: οι πανεπιστημιακοί καθηγητές σε πολλές περιπτώσεις αποδέχτηκαν την ταύτιση μεμονωμένων ενεργειών με το ίδιο το φοιτητικό κίνημα: και η μεγάλη πλειονότητα των φοιτητών έπαψε να ασχολείται και αδιαφορούσε για όλα αυτά! Τελικά, χάθηκε σταδιακά ο συλλογικός χαρακτήρας και αναδείχτηκε ο ρόλος των παρατάξεων. Οι φοιτητικές παρατάξεις ανήκουν ή αντιστοιχούν στα πολιτικά κόμματα που αποτελούν συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας μας. Όταν, όμως, δεν υπάρχει σύνθεση και συνεργασία σε επίπεδο συλλόγων, τότε ο ρόλος των παρατάξεων γίνεται διαχωριστικός και δεν συμβάλλει στη συλλογική έκφραση του φοιτητικού κινήματος. Η ευθύνη των πολιτικών κομμάτων εδώ είναι αδιαμφισβήτητη. Ας μην ξεχνούν ότι ο ρόλος τους –και γενικότερα αλλά και ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στα νεαρά μέλη τους– είναι και παιδαγωγικός και ότι πρέπει να αποτελούν για τους νέους σχολείο δημοκρατίας και, σε ό,τι αφορά στο Πανεπιστήμιο, σχολείο εύρεσης κοινών τόπων με τις άλλες παρατάξεις.

Το Πανεπιστήμιο δεν έχει ανάγκη τον αγώνα της πάση θυσία επικράτησης μεταξύ των παρατάξεων. Έχει ανάγκη ένα υγιές φοιτητικό κίνημα που θα μπορεί να εργάζεται εποικοδομητικά και να συνεργάζεται, που θα παίρνει τις αποφάσεις του κατά πλειοψηφία και θα τις σέβεται, θα διεκδικεί, θα πιέζει, θα υπερασπίζεται αξίες και αρχές. Τελικά, για να το πούμε και με αυτόν τον τρόπο, χωρίς να χρειάζεται να κάνει κάτι ιδιαίτερο, δεν θα επιτρέψει σε κανέναν να το ταυτίσει με μεμονωμένες μη αποδεκτές ενέργειες και συμπεριφορές.

Το Πανεπιστήμιο δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το αυτοδιοίκητο, χωρίς την πολιτική και πνευματική ανεξαρτησία του, χωρίς την ελευθερία των καθηγητών του να διαμορφώσουν και να φέρουν σε πέρας ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που

υπαγορεύουν οι ανάγκες της επιστήμης, οι ανάγκες των φοιτητών, οι ανάγκες της κοινωνίας και της χώρας. Ταυτόχρονα, όμως, η πορεία του Πανεπιστημίου και η ανάπτυξή του δεν μπορεί να είναι απολύτως ισορροπημένες αν δεν υπάρχει και η δυναμική (με όλη τη θετική σημασία της λέξεως) παρουσία ενός υγιούς φοιτητικού κινήματος που θα μπορεί θεσμικά και απρόσκοπτα να εκφράζει τις απόψεις του. Το Πανεπιστήμιο έχει ανάγκη ένα ζωντανό, αισιόδοξο και δημιουργικό φοιτητικό κίνημα που μέσα από τους φοιτητικούς συλλόγους του θα μπορεί να κάνει όχι μόνο πολιτικές αλλά και πολιτιστικές και κοινωνικές και άλλες εποικοδομητικές παρεμβάσεις. Ο πρώτος και ισχυρότερος δεσμός του Πανεπιστημίου με την κοινωνία είναι οι ίδιοι οι φοιτητές του και αυτός ο δεσμός μπολιάζεται κάθε χρόνο με νέο αίμα, νέες προσδοκίες, σκέψεις και οράματα. Τις προσδοκίες αυτές, τις σκέψεις και τα οράματα μόνο ένα συγκροτημένο φοιτητικό κίνημα μπορεί να τα εκφράσει. Όλη η πανεπιστημιακή κοινότητα, άλλωστε, καθηγητές και φοιτητές μαζί, θα οδηγήσει το Πανεπιστήμιο στον δρόμο του μέλλοντος που και κορυφές έχει που πρέπει να κατακτηθούν αλλά και επιθέσεις που πρέπει να αποκρουστούν.

Η ευχή μου θα ήταν να αποτελέσει η σημερινή επέτειος των 50 χρόνων από την εξέγερση της Νομικής το ξεκίνημα για μια ανασυγκρότηση και ανανέωση του φοιτητικού κινήματος. Αυτό, βέβαια, χρειάζεται και την ενεργό θετική συμβολή όλων μας!

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Στη γωνία Μασσαλίας και Σόλωνος, λίγο ψηλά, περνούσε μάλλον απαρατήρητη μια μαρμάρινη πλάκα που εντοιχίστηκε επί πρυτανείας του κ. Μιχάλη Σταθόπουλου με στίχους του Γιάννη Κουτσοχέρα, ο οποίος έχασε το μάτι του στα επεισόδια της Νομικής. Έγραφε ο ποιητής:

«Ροδοχάραμα

Κούροι και Κόρες της Σπουδής,

Τέτοιες ώρες – Τρανές ώρες

Μόνο εσείς και τα πουλιά τα ελεύθερα

Ξεδιπλώνετε τον άνεμο και πετάτε με το αγέρι

Και ξεμούδιασαν και ορθώθηκαν τα κορμιά

Άρχισε το Ροδοχάραμα.

Γιάννης Κουτσοχέρας,
21 Φεβρουαρίου 1973».

Από σήμερα η πλάκα αυτή κοσμεί την κεντρική είσοδο του εμβληματικού κτηρίου της Νομικής Σχολής.

Είναι εκεί για να μας θυμίζει ότι η εξέγερση της Νομικής είναι πάνω απ' όλα ένα σύμβολο ελευθερίας. Ένα σύμβολο απέναντι στην καταχνιά της δικτατορίας που είχε σκεπάσει για σχεδόν 6 χρόνια ολόκληρη την Ελλάδα.

Μια πνοή ανέμου της νεολαίας που αρνούσαν να συμβιβαστεί, αρνούσαν να υποκύψει αδιαμαρτύρητα, αρνούσαν να «πράξει το καθήκον» της, όπως διέτασσε την τότε Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών ο Στυλιανός Παττακός.

Η εξέγερση της Νομικής ήταν το ροδοχάραμα, η αυγή των αγώνων της νεολαίας, αυτή που οδήγησε τελικά στο Πολυτεχνείο. Η κατάληψη της Νομικής ενίσχυσε το φοιτητικό κίνημα, εξασφάλισε τη συνέχεια του αγώνα του. Η συμμετοχή φοιτητών από πολλές άλλες σχολές, το σύνθημα «Όλοι Μαζί» ήταν η κινητήρια δύναμη της εξέγερσης. Είμαστε περήφανοι που η Σχολή μας ήταν η μήτρα του Πολυτεχνείου, ο θεμελιακός κρίκος μιας αλυσίδας κορυφαίων αντιστασιακών γεγονότων.

Άλλοι, αρμοδιότεροι εμού, μάρτυρες των γεγονότων, πρωταγωνιστές, θα πουν περισσότερα για την ανεξίτηλη ανάμνηση που τους άφησε η ανεπανάληπτη εμπειρία της συμμετοχής τους σε αυτό το ορόσημο της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Από την πλευρά μου, θα ήθελα να τονίσω ότι το σύμβολο της εξέγερσης της Νομικής δεν περιορίζεται στο χθες. Είναι διαχρονικό. Είναι εξίσου επίκαιρο σήμερα. Επίκαιρο για την Ευρώπη που με ανείπωτες θυσίες κατέκτησε την ελευθερία και τη δημοκρατία και που βλέπει σήμερα τις αξίες αυτές να βάζονται πολλαπλά.

Να βάζονται από ένοπλες επιθέσεις, αναθεωρητικές δογματικές εξάρσεις, μαζικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Να βάζονται στη γειτονιά μας από μαζικές συλλήψεις και φυλακίσεις αντιφρονούντων πολιτικών, πανεπιστημιακών, δικαστικών, δημοσιογράφων.

Να βάζονται από τη φίμωση του Τύπου, των άλλων μέσων μαζικής ενημέρωσης και των κοινωνικών δικτύων.

Να βάζονται από τις δυσμενείς μεταθέσεις, πρόωρες συνταξιοδοτήσεις, απολύσεις και λοιπές διώξεις δικαστικών με ελεύθερο φρόνημα, από τη διάλυση ανωτάτων δικαστηρίων και την αντικατάστασή τους με φερέφωνα του καθεστώτος.

Να βάζονται από την ευθεία αμφισβήτηση και σύγκρουση με τους κορυφαίους δημοκρατικούς θεσμούς της Ευρώπης, όπως είναι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Να βάζονται από κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν διστάζουν να δηλώσουν, προχθές ακόμη, ότι οι αποφάσεις των εμβληματικών αυτών εγγυητών της ελευθερίας και της δημοκρατίας στην ήπειρό μας δεν τους δεσμεύουν.

Η βαναυσότητα του πολέμου επέστρεψε. Οι λεγόμενες «ανελεύθερες δημοκρατίες» είναι εδώ. Οι αρχές που υιοθετήσαμε και οι θεσμοί που χτίσαμε όλοι μαζί οι λαοί της Ευρώπης τα τελευταία 70 και πλέον χρόνια, παρ' ότι έχουν γερά θεμέλια, φαίνεται προς στιγμήν να κλυδωνίζονται.

Η χώρα μας, που έζησε τη δικτατορία, μπορεί και πρέπει πάντα να υπενθυμίζει ότι οι αξίες της δημοκρατίας είναι αναντικατάστατες. Εύκολα, όμως, κατακρημνίζονται και δύσκολα αποκαθίστανται. Ο άνεμος ελευθερίας που ενέπνευσε η εξέγερση της Νομικής είναι εδώ για να μας κρατάει σε εγρήγορση.

Καθηγητή

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΗΡΕΙΩΤΗ

Κοσμήτορα της Σχολής Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Είμαστε σήμερα εδώ για να θυμηθούμε, να τιμήσουμε, αλλά και να θυμίζουμε τα ηρωικά αντανακλαστικά των φοιτητών/τριών του Πανεπιστημίου μας, των νέων μας, ουσιαστικά των παιδιών μας, εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος της εποχής. Η αντίδραση των νέων μας δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετική, γιατί ξεκίνησε από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες ενός Πανεπιστημίου το οποίο χτίστηκε στις στάχτες της Ελληνικής Επανάστασης, στα πρώτα βήματα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Ενός κράτους που, μόλις δημιουργήθηκε, έφτιαξε Σύνταγμα και Πανεπιστήμιο. Ενός κράτους που δεν ξέχασε ποτέ τις ελεύθερες δημοκρατικές ρίζες του και ήξερε ότι μόνο με την εκπαίδευση θα παραμείνουν βαθιά χαραγμένες στη συνείδηση των επόμενων γενεών. Η αντίδραση των φοιτητών/τριών μας δεν θα μπορούσε να είναι διαφορετική στο Πανεπιστήμιο με Γενικό Γραμματέα τον Κωστή Παλαμά. Τον Έλληνα που έστειλε τους φοιτητές του, τα παιδιά του,

στον πόλεμο για την ελευθερία δίνοντάς τους μία μόνο ευχή: να μπορέσουν να μεθύσουν με το αθάνατο κρασί του '21.

Ειλικρινά φίλοι μου, σήμερα νιώθω την τήβεννο του Πανεπιστημίου μου βαριά, ασήκωτη. Μια τήβεννο κεντημένη με την ιστορία των καθηγητών και των φοιτητών/τριών του. Δεν ξέρω, φίλοι μου, εάν έχουμε ποτέ σκεφθεί ότι το Πανεπιστήμιό μας έχει πολύ καλή θέση στις ταξινομήσεις, όσον αφορά την επιστημονικότητά του, το επίπεδο των προγραμμάτων σπουδών του κ.λπ.:

- το ΕΚΠΑ στην 92η θέση παγκοσμίως και στην 25η θέση στην Ευρώπη στην ερευνητική κατάταξη πανεπιστημίων ad scientific index world top universities ranking 2023.
- το ΕΚΠΑ στην 86η θέση παγκοσμίως με βάση τα αποτελέσματα της κατάταξης «top universities by top google scholar citations».
- Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Παγκόσμιας Ακαδημαϊκής Αξιολόγησης των Πανεπιστημίων (ARWU – «Κατάταξη της Σαγκάης»), το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών παραμένει στο 1,3% των καλύτερων πανεπιστημίων παγκοσμίως για το έτος 2022. Θέση 301 έως 400.

Εκεί όμως που το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο έχει τα υψηλά αριστεία, τις μεγαλύτερες επιδόσεις, την καλύτερη ταξινόμηση είναι στην κοινωνική προσφορά, δηλαδή στη συνειδητή τοποθέτησή του στην υπηρεσία της Πολιτείας, στην προστασία του ατόμου και στη θεμελίωση της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων των ανθρώπων. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών είναι ο σιωπηλός Τιτάνας, υπηρέτης της κοινωνίας μας. Δεν μιλά, δεν διαφημίζεται, πράττει. Δίνει αφειδώς εκεί που το έχουν ανάγκη και επαναστατεί με τις καταλήψεις των εμβληματικών του κτηρίων, με κίνδυνο των μελών του, όταν κινδυνεύει η ελευθερία των Ελλήνων.

Αγαπητοί φίλοι, σταματώ εδώ. Το βάρος στους ώμους μας έχει γίνει τεράστιο. Μας εύχομαι να καταλάβουμε ξανά τη Νομική εάν παραστεί η ανάγκη. Μας εύχομαι να σταθούμε στο ύψος που απαιτείται και να μεθύσουμε με το αθάνατο κρασί του '21 εάν ποτέ το ζητήσουν οι καταστάσεις. Μας εύχομαι να κρατήσουμε για πάντα το Πανεπιστήμιό μας στην 1^η θέση παγκοσμίως όσον αφορά την κοινωνική και εθνική προσφορά. Μεταξύ μας, τα υπόλοιπα έρχονται δεύτερα.

**ΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«ΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ»**

Αποτελεί για μένα ιδιαίτερη χαρά και τιμή η συμμετοχή μου σε αυτή την επετειακή εκδήλωση με αφορμή τα 50 χρόνια από την κατάληψη της Νομικής, όπως έμεινε στην ιστορία η κατάληψη του Μεγάρου των Θεωρητικών Επιστημών από χιλιάδες φοιτητές και φοιτήτριες την 21^η και 22^α Φεβρουαρίου του 1973 ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς και τις αποφάσεις του. Νιώθω συγκίνηση αλλά και μεγάλη ευθύνη να μιλάω μπροστά στους πρωταγωνιστές των γεγονότων, μπροστά σε όσους και όσες αγνόησαν τον φόβο και αντιστάθηκαν, πληρώνοντας έπειτα τα επέχειρα των πράξεών τους. Είναι πολύ δύσκολο για έναν ιστορικό να μιλά μπροστά στους ίδιους τους μάρτυρες των γεγονότων όχι μόνο γιατί μπορεί να τον διαψεύσουν αλλά γιατί ξέρει πολύ καλά ότι καμιά εκ των υστέρων αφήγηση δεν μπορεί να αποδώσει την κοσμογονία της στιγμής, την ένταση των ωρών, την αίσθηση του μοναδικού. Με παρηγορεί όμως η σκέψη ότι δεν στέκομαι απέναντί σας αλλά δίπλα σας στην προσπάθεια να μη σβήσει αυτή η μνήμη αλλά να διασωθεί λουσμένη στο φως της δικής της μεγαλοσύνης.

Η κατάληψη της Νομικής αποτελεί ένα μείζον ιστορικό γεγονός, όπως θα το ορίζαμε σε μια πανεπιστημιακή αίθουσα διδασκαλίας. Συνιστά έναν κρίσιμο κρίκο σε μια αλυσίδα που ξεκινάει από παλιά, για να συνεχιστεί και μετά από αυτό. Και παράλληλα αποτελεί ένα κομβικό μετασχηματιστικό στοιχείο, μια μοναδική στιγμή ενός πυκνού ιστορικού χρόνου, μέσα στον οποίον αλλάζουν οι καταστάσεις αλλά και μετασχηματίζονται και τα ίδια τα υποκείμενα που συμμετέχουν σε αυτές. Στον

λίγο χρόνο που έχω επιτρέψτε μου να σταθώ συνολικότερα στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα μιλώντας για τις συγκυρίες εκείνες που οδήγησαν στη Νομική, καθώς για τα ίδια τα γεγονότα θα μιλήσουν σε λίγο οι πρωταγωνιστές τους.

Η ιστορία δεν μπορεί να αρχίζει παρά από την 21^η Απριλίου 1967, όταν μια ομάδα επίορκων αξιωματικών κατέλαβε την εξουσία. Από τις πρώτες μέρες η χούντα έβαλε στο στόχαστρό της το φοιτητικό και νεανικό κίνημα, ένα κίνημα το οποίο είχε αναπτυχθεί ιδιαίτερα στη δεκαετία του '60, συγκροτώντας έναν σημαντικότερο παράγοντα στο δημόσιο πεδίο. Τον Μάιο του 1967 το στρατιωτικό καθεστώς προχώρησε στη διάλυση των περισσότερων νεανικών και φοιτητικών οργανώσεων, ενώ καθαιρέθηκαν όλα τα διοικητικά συμβούλια των φοιτητικών συλλόγων και διορίστηκαν άλλα, φιλοχουντικά, επανακαθιερώθηκε προς ώρας το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων στις εισαγωγικές εξετάσεις των ΑΕΙ, ενώ καθιερώθηκε ο θεσμός του κυβερνητικού επιτρόπου στα Πανεπιστήμια (1968). Στο πλαίσιο της εκκαθάρισης του δημόσιου τομέα από τους αντιφρονούντες απολύθηκαν επίσης μια σειρά πανεπιστημιακοί δάσκαλοι.

Απέναντι στη βία και στην τρομοκρατία του καθεστώτος ελάχιστοι αντιστάθηκαν αρχικά. Και ανάμεσά τους αρκετοί φοιτητές και φοιτήτριες και του Πανεπιστημίου μας που συγκρότησαν τις πρώτες αντιστασιακές οργανώσεις: το ΠΑΜ Νέων, τις Δημοκρατικές Επιτροπές Αντίστασης, την ΠΑΟΣ Ρήγας Φεραίος, την ΑντιΕΦΕΕ. Οργανώσεις που πολύ γρήγορα είτε δέχτηκαν καίρια χτυπήματα είτε εξαρθρώθηκαν μέσα σε ένα κλίμα φόβου αλλά και ανοχής προς το καθεστώς. Οι φοιτητές και φοιτήτριες που συμμετείχαν σε αυτές συνελήφθησαν, βασανίστηκαν φρικτά, δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε πολύχρονες φυλακίσεις. Μπορεί το μεγαλειώδες φοιτητικό κίνημα που ακολούθησε να ξεθώριασε στη συλλογική μνήμη τη δική τους δράση, αλλά νομίζω ότι σήμερα οφείλουμε να τη μνημονεύσουμε σε αυτή την αίθουσα ως μια ελάχιστη εκδήλωση τιμής αλλά και δικαιοσύνης στον ωραίο αγώνα τους.

Αν αυτή η γενιά των πρώτων αγωνιστών ενάντια στη χούντα είχε ζυμωθεί στη δεκαετία του '60, μέσα από τους Λαμπράκηδες ή τους αγώνες της Ένωσης Κέντρου, στο τέλος της δεκαετίας του '60 και στις αρχές του '70 μια νέα γενιά εμφανίστηκε στα πανεπιστήμια. Μια γενιά για την οποία ξέρουμε πολλά αλλά και λίγα. Στην

πραγματικότητα, οι διαδικασίες συγκρότησης και εκδίπλωσης του φοιτητικού κινήματος στην κρίσιμη διετία 1971-1973 δεν έχουν ακόμη, παρά τις σημαντικές βιβλιογραφικές συμβολές, πλήρως μελετηθεί. Οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες πολιτικοποιήθηκαν οι έφηβοι μαθητές του 1967 και μετέπειτα φοιτητές, η επιλογή του τρόπου δράσης τους, η σχέση τους με το προδικτατορικό φοιτητικό κίνημα αποτελούν ψηφίδες ενός παζλ που δεν έχει συμπληρωθεί. Πρόκειται για μια γενιά που ενηλικιώθηκε εντός της δικτατορίας, η οποία μπορούσε να εκμεταλλευθεί όλες τις «νόμιμες» δυνατότητες αντίστασης που της παρείχε το καθεστώς. Στη μετά το 1971 περίοδο, το διαρκώς αναπτυσσόμενο φοιτητικό κίνημα επέλεξε ως στρατηγική του τη δημόσια παρουσία, την ανοιχτή διαφωνία, τις διαδηλώσεις, τις διαμαρτυρίες στον Τύπο, την αποχή. Επέλεξε, στην ουσία, την εκμετάλλευση όλων των χαραμάδων που άφηνε το καθεστώς, πέρα ή παράλληλα με την παράνομη αντιδικτατορική δράση.

Η απόφαση της δικτατορίας, κάτω από την πίεση της αποχώρησής της από το Συμβούλιο της Ευρώπης, να δείξει ένα διαφορετικό πρόσωπο οδήγησε σε αυτό που ονομάστηκε ελεγχόμενη φιλελευθεροποίηση. Σε αυτό το πλαίσιο, η άρση της προληπτικής λογοκρισίας, τον Οκτώβριο του 1969, και η κατάργηση του καταλόγου των απαγορευμένων βιβλίων το καλοκαίρι του 1970 σηματοδότησαν την έναρξη ενός κύματος εκδόσεων. Το εκδοτικό τοπίο εμπλουτίστηκε με περιοδικές εκδόσεις που, εκμεταλλεζόμενες τα περιθώρια τα οποία έδινε το καθεστώς, εξέφρασαν σαφή αντιδικτατορικό λόγο. Πολιτικά, επιστημονικά, λογοτεχνικά περιοδικά μετέφεραν μια πρωτόγνωρη κουλτούρα. Παράλληλα, εκδόσεις για το φοιτητικό κίνημα στην Ευρώπη και στην Αμερική συνέδεαν τους Έλληνες φοιτητές με τον αγώνα των συναδέλφων τους σε όλο τον κόσμο.

Στη διαμόρφωση αυτής της νέας κουλτούρας διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο το θέατρο, η μουσική, ο κινηματογράφος, που διέγραψαν αντίστοιχες πορείες ακροβατώντας στο επικίνδυνο σκοινί που είχαν τεντώσει οι αρχές καταστολής. Οι νέοι στη φοιτητική τους ζωή μπορούσαν να περιπλανηθούν στον κόσμο του βιβλίου, να μοιραστούν καινούργιες μουσικές και προβολές σε κινηματογραφικές αίθουσες, ρούχα και συμπεριφορές, ένα νέο λεξιλόγιο, το φόβο του Σπουδαστικού της Ασφάλειας. Τα ερεθίσματα αυτά της σκέψης και της ελευθερίας, τα οποία αποκτούσαν πρωτόγνωρες διαστάσεις εντός ενός δικτατορικού καθεστώτος,

δημιουργούσαν ισχυρούς δεσμούς ανάμεσα στους αποδέκτες τους, οι οποίοι στο πλαίσιο μιας υποθηκευμένης νομιμότητας αντιστρατεύονταν με όσα όπλα είχαν τη χούντα. Απόρροια αυτού του κλίματος ήταν η ίδρυση της Ελληνοευρωπαϊκής Κίνησης Νέων (ΕΚΙΝ), τον Αύγουστο του 1970.

Η Κίνηση, εκμεταλλεζόμενη τις χαραμάδες ελεύθερης έκφρασης που άφηνε το καθεστώς, προχώρησε σε μια σειρά από δραστηριότητες με σαφή αντιδικτατορικό χαρακτήρα: διαλέξεις, εκδόσεις και επανεκδόσεις βιβλίων του Δημήτρη Γληνού και του Αλέξανδρου Δελμούζου, έκδοση του περιοδικού οργάνου της και εξειδικευμένων δελτίων, συγκρότηση ομάδων μελέτης κ.ά. Τα γραφεία της στην οδό Γιάννη Σταθά αποτέλεσαν τόπο συγκεντρώσεων και συλλογής υπογραφών για τις πρώτες συλλογικές διαμαρτυρίες εναντίον των εκπαιδευτικών μέτρων της χούντας. Τον Μάρτιο του 1972 η ομιλία της προσκεκλημένης της ΕΚΙΝ οικονομολόγου Τζόαν Ρόμπινσον στη Θεσσαλονίκη απαγορεύτηκε μετά τη συγκέντρωση πλήθους νέων για να την ακούσουν. Δυο μήνες αργότερα, τον Μάιο, η οργάνωση διαλύθηκε με δικαστική απόφαση καθώς κατηγορήθηκε ότι είχε απομακρυνθεί από τους σκοπούς της. Παρά το σύντομο του βίου της, η ΕΚΙΝ αποτέλεσε καταλύτη για τη συνειδητοποίηση της αξίας της συλλογικής νόμιμης δράσης. Στο πλαίσιο αυτό αναδείχθηκε ως κεντρικό διακύβευμα η εκπροσώπηση των φοιτητών/τριών είτε εντός των συλλόγων των σχολών τους είτε εντός των τοπικών φοιτητικών συλλόγων. Η επαναδραστηριοποίηση των τελευταίων αποτέλεσε επίσης έναν ισχυρό παράγοντα για τη συσπείρωση και αντιδικτατορική δράση των φοιτητών/τριών. Κομβικό σημείο για την επαναλειτουργία τους αποτέλεσε η εκλογή Διοικητικού Συμβουλίου στο Σύλλογο Κρητών Φοιτητών, στις 19 Μαρτίου 1972. Δύο μήνες αργότερα ο σύλλογος οργάνωσε μεγάλη συναυλία του Γιάννη Μαρκόπουλου στο γήπεδο του Σπόρτινγκ, ενώ ακολούθησε διαδήλωση που διαλύθηκε βίαια από την αστυνομία.

Το αίτημα εκλογών για τα νέα Διοικητικά Συμβούλια στους φοιτητικούς συλλόγους έδωσε νέες προοπτικές στον αγώνα των φοιτητών. Από τους πρώτους μήνες του 1972 ξεκίνησαν οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα μέλη των διορισμένων από τη χούντα Διοικητικών Συμβουλίων και σε ομάδες φοιτητών –οι οποίες εξελίχθηκαν στις Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα (ΦΕΑ)– στη διάρκεια συνελεύσεων σε σχολές για τον απολογισμό των δραστηριοτήτων των εγκαθήμενων διοικήσεων.

Εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες της νομοθεσίας, φοιτητές προχώρησαν σε προσφυγές, με συλλογή υπογραφών, στα Πρωτοδικεία, με αίτημα την εκλογή αιρετών διοικήσεων στους συλλόγους τους. Η αντίδραση της Ασφάλειας εκδηλώθηκε με ανακρίσεις και πιέσεις σε όσους είχαν υπογράψει. Παράλληλα διοργανώθηκαν και κινητοποιήσεις για ελεύθερες εκλογές στους φοιτητικούς συλλόγους και αντικατάσταση των διορισμένων συμβουλίων. Επιπλέον, η κυκλοφορία νόμιμων περιοδικών εκδόσεων, όπως οι *Προσανατολισμοί* (Απρίλιος 1972), η φοιτητική εφημερίδα *Πρωτοπορία* τον Δεκέμβριο του 1972 ή το περιοδικό *Ξαστεριά* (Μάρτης 1973), όργανο της Φοιτητικής Ένωσης Κρητών, αποτέλεσε βήμα για την κριτική προς το δικτατορικό καθεστώς και την έκφραση και διάδοση των φοιτητικών αιτημάτων. Την ίδια περίοδο παλαιότερες και νέες πολιτικές οργανώσεις στρέφονταν προς τους φοιτητές διεκδικώντας την οργάνωση και την εκπροσώπησή τους.

Τον Οκτώβριο του 1973 η ανακοίνωση της διορισμένης ΕΦΕΕ και της ΦΕΑΠΘ ότι θα διεξαχθούν αρχαιρεσίες στους φοιτητικούς συλλόγους προκάλεσε τις διαμαρτυρίες των φοιτητών για το σύντομο της προθεσμίας και το διαβλητό των φοιτητικών αρχαιρεσιών· ζητούμενο ήταν και η εκλογή αντιπροσώπων από Γενικές Συνελεύσεις σε αντιπαράθεση με τα διορισμένα Διοικητικά Συμβούλια. Καθώς ούτε η υπόσχεση των εκλογών έδειχνε να καταπραΰνει το συνεχώς ογκούμενο φοιτητικό κίνημα, η χούντα προχώρησε στο επόμενο νομοθετικό της βήμα με τον νόμο 1347/197, τον Φεβρουάριο του 1973, ο οποίος συμπλήρωνε προηγούμενα διατάγματα στρατολογίας. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας μπορούσε να διατάσσει τη διακοπή αναβολής κατάταξης στο στράτευμα εξαιτίας πειθαρχικής ποινής λόγω μη συμμετοχής στις

παραδόσεις των μαθημάτων ή στις εξετάσεις ή λόγω προτροπής για αποχή από τα μαθήματα.

Οι αντιδράσεις του φοιτητικού κόσμου στον νέο νόμο υπήρξαν άμεσες και έντονες. Στις 14 Φεβρουαρίου η συγκέντρωση διαμαρτυρίας φοιτητών στο Πολυτεχνείο κατέληξε στη βίαιη εισβολή αστυνομικών, στον ξυλοδαρμό και στη σύλληψη φοιτητών. Η Σύγκλητος του ιδρύματος, η οποία είχε αποφασίσει να ζητήσει από τη χούντα να μην ισχύσει το διάταγμα, παραιτήθηκε σε ένδειξη διαμαρτυρίας. Τις ίδιες ημέρες ξεκίνησαν οι στρατεύσεις των φοιτητών. Στις 15 και 16 Φεβρουαρίου διακόπηκε η αναβολή 88 φοιτητών, στελεχών του φοιτητικού κινήματος για να ακολουθήσει η κατάληψη της Νομικής.

Η κατάληψη της Νομικής Σχολής αποτέλεσε την πλέον δυναμική έως τότε και συλλογική φοιτητική αντίδραση απέναντι στο δικτατορικό καθεστώς. Μέσα από την κατάληψη τα αρχικά φοιτητικά και σπουδαστικά ζητήματα μεταβλήθηκαν στο διαρκές αίτημα για ελευθερία και δημοκρατία, σε αγώνα ενάντια στο αυταρχικό καθεστώς. Έναν αγώνα ο οποίος ζητούσε πλέον την ευρύτερη συμπαράσταση, την υποστήριξη της κοινωνίας, όπως εκφράστηκε τη βραδιά της 21^{ης} Φεβρουαρίου και θα αποτυπωνόταν λίγους μήνες αργότερα στους δρόμους γύρω από το Πολυτεχνείο. Παράλληλα και μέσα και από τη Νομική, το φοιτητικό κίνημα αναδείχθηκε στο σημαντικότερο αντίπαλο του δικτατορικού καθεστώτος.

Από τότε ως σήμερα πέρασαν 50 χρόνια και, όπως συμβαίνει κάθε φορά που τα γεγονότα μνημειοποιούνται στη συλλογική μνήμη, πολλά από τα χαρακτηριστικά και τους προβληματισμούς αυτού του κινήματος απονευρώθηκαν, κάποτε ξεχάστηκαν ή δαιμονοποιήθηκαν στο πλαίσιο μιας πάγκοινης αποδοχής. Μια σειρά από ερωτήματα παραμένουν ανοιχτά. Πώς εντάσσεται το ελληνικό φοιτητικό κίνημα στο διεθνές κλίμα της αμφισβήτησης που γέννησε ο Μάης του '68; Πόσο χρήσιμη είναι η συνεχής επίκληση της έννοιας της γενιάς, ενός μεθοδολογικού εργαλείου που ίσως δεν μας επιτρέπει να κατανοήσουμε σε όλες του τις διαστάσεις αυτό το κίνημα; Πόσο καθοριστική υπήρξε η συμβολή των πολιτικών οργανώσεων στη συγκρότησή του; Θα μπορούσα να προσθέσω και άλλα πολλά ερωτήματα. Είναι αναγκαία η διερεύνησή τους, και για τον σκοπό αυτό και το Ιστορικό Αρχείο του ΕΚΠΑ θα προχωρήσει στην περαιτέρω μελέτη συγκροτώντας ένα αρχείο

για το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα καθώς και σε μια σειρά προφορικών συνεντεύξεων επικεντρωμένων στην κατάληψη της Νομικής, ενέργειες για τις οποίες έχουμε απόλυτη ανάγκη τη δική σας βοήθεια. Παράλληλα, με τη συνεργασία του κ. Πρύτανη και των δυο Κοσμητόρων, θα προχωρήσουμε στη διοργάνωση μιας έκθεσης για τα γεγονότα εντός του κτηρίου της Νομικής.

Επιτρέψτε μου μόνο μια μικρή ακόμη παρατήρηση. Τα τελευταία χρόνια η οικονομική κρίση οδήγησε ακόμη και στην ανοιχτή αμφισβήτηση της συμβολής του φοιτητικού κινήματος στην αποκατάσταση της δημοκρατίας και γενικότερα στον ρόλο του για τη μεταπολιτευτική μας ζωή. Είναι, λοιπόν, περισσότερο από αναγκαίο να επιστρέφουμε σε αυτά τα γεγονότα και να τιμούμε τους ανθρώπους που τα προκάλεσαν. Όχι γιατί το έχουν ανάγκη, αλλά γιατί είναι αναγκαίο για μας να θυμόμαστε και να τιμούμε εκείνους και εκείνες που αντιστάθηκαν την ώρα που οι άλλοι σιωπούσαν. Να τιμούμε εκείνους που, την ώρα που το Πανεπιστήμιο ως οργανωμένο σώμα εμφανιζόταν πολλές φορές κατώτερο των περιστάσεων, ύψωσαν τις νεανικές φωνές τους διασώζοντας την τιμή του ιδρύματος. Όπως θύμιζε ο Γιώργος Δερτιλής που χάσαμε σήμερα, η Ιστορία, ως συλλογική μνήμη και αυτογνωσία, χρειάζεται το όνειδος και την τύψη. Τιμούμε την επέτειο της Νομικής γιατί πιστεύουμε ότι η υπόμνησή της δεν είναι μόνο χρέος αλλά και παράδειγμα. Παράδειγμα αντίστασης απέναντι στον αυταρχισμό και τη βία, παράδειγμα αξιοπρέπειας και μαχητικότητας που εγγράφεται απόλυτα στις παραδόσεις του δημόσιου πανεπιστημίου ως χώρου ελεύθερου και δημοκρατικού διαλόγου.

«Η 50^Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΤΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ 1973»

Μνήμες από την κατάληψη της Νομικής Σχολής
και αναφορές στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα

Είναι αλήθεια ότι προτιμώ να μιλάω για το μέλλον, για σχέδια δημιουργικά, παρά για το παρελθόν και ιδιαίτερα για την αυθαίρετη εξουσία της δικτατορίας, που εξέφραζε, με την επιβολή της βίας, τις δυνάμεις της οπισθοδρόμησης και της παρακμής.

Όσοι όμως ζήσαμε τα γεγονότα εκείνης της περιόδου δεν έχουμε καμιά αμφιβολία ότι οι καταλήψεις της Νομικής τον Φεβρουάριο του 1973 ήταν από τις πιο κρίσιμες στιγμές του αντιδικτατορικού αγώνα, που σηματοδότησαν στην ουσία την αντιστροφή της πορείας του δικτατορικού καθεστώτος, υπό την έννοια ότι για πρώτη φορά η χούντα έχανε την πρωτοβουλία των κινήσεων. Οι Αθηναίοι με έκπληξη και θαυμασμό παρακολουθούσαν τους αγωνιζόμενους φοιτητές ανεβασμένους στην ταράτσα με το

μεγάλο σύνθημα «Ελευθερία» και έδειχναν την αμέριστη υποστήριξή τους σε αυτούς. Τα «γεγονότα της Νομικής» ηλέκτρισαν την κοινή γνώμη και ο απόηχος τους έφτασε σε κάθε άκρη της Ελλάδας. Ξεπέρασε και τα ελληνικά σύνορα, συγκίνησε την Ευρώπη, ακούστηκε σ' όλο τον κόσμο. Ήταν η αρχή των μαζικών αντιδικτατορικών κινητοποιήσεων. Από και εκεί και πέρα η χούντα θα συρόταν από τις πρωτοβουλίες της αντίστασης, τον δρόμο των οποίων άνοιξαν οι φοιτητές. Όσα ακολούθησαν, κίνημα στο Ναυτικό, μαζικές συλλήψεις από τη στρατιωτική αστυνομία, πείραμα Μαρκεζίνη, Πολυτεχνείο, χούντα Ιωαννίδη, είχαν ως κομβικό σημείο τις καταλήψεις της Νομικής.

Τα επετειακά γεγονότα είναι πάντως μέρος της ζωής μας όταν διαπερνούν το παρόν και μας δίνουν δύναμη για το μέλλον. Είναι σημεία αναφοράς, όπου οι στιγμές συμπυκνώνονται στον χρόνο και η ένταση των γεγονότων σε παρασύρει στη δημιουργία της Ιστορίας. Οι μνήμες μάς επισκέπτονται απρόσκλητες, άλλοτε ως μια απόμακρη ηχώ και άλλοτε έντονα, με τη δική τους βαρύτητα, όταν η καθημερινότητά μας το επιβάλλει.

Υπάρχουν πολλές αναλύσεις και περιγραφές των ιστορικών γεγονότων για τις καταλήψεις της Νομικής. Άλλωστε έχω εκδώσει και βιβλίο το 2003 για το φοιτητικό αντιδικτατορικό κίνημα, την ΕΚΙΝ και τις καταλήψεις της Νομικής (εκδόσεις Καστανιώτη), με τίτλο «Όταν θέλαμε να αλλάξουμε την Ελλάδα», με πολλά στοιχεία, ντοκουμέντα, προσωπικές μαρτυρίες και ονόματα αγαπημένων φίλων, πολλοί εκ των οποίων δεν είναι πια μαζί μας.

Η σημερινή μου ομιλία ας θεωρηθεί ως συμπληρωματική των πολύτιμων σκέψεων και εμπειριών των φίλων και συναγωνιστών Γιάννη Δρόσου και Τιτίκας Σαράτση, αλλά και των ακαδημαϊκών που προηγήθηκαν: του Πρύτανη Μελέτιου-Αθανάσιου Δημόπουλου, του Αντιπρύτανη Δημήτριου Καραδήμα, του Κοσμήτορα Λίνου-Αλέξανδρου Σισιλιάνου, του Κοσμήτορα Νικόλαου Ηρειώτη και του αν. Καθηγητή Βαγγέλη Καραμανωλάκη.

Ο αγώνας κατά της δικτατορίας ήταν στάση και πράξη πολιτική. Ήταν όμως και ανθρώπινη και ηθική στάση σε κρίσιμες στιγμές. Τα επίμαχα χρόνια γέννησαν δεσμούς και ανεξίτηλες μνήμες. Τα χρόνια αυτά μας έκαναν σοφότερους. Ο κοινός κίνδυνος, η αντικειμενική αδυναμία ύπαρξης «σκοπιμότητας», η κοινή δράση,

δημιουργούσαν την ένταση και την ποιότητα των ανθρωπίνων σχέσεων. Ακόμα και στο κελί υπήρχαν στιγμές που ένιωθες ελεύθερος γιατί οι δεσμοφύλακες ήταν ορατοί, είχαν όνομα και έβλεπες καθαρά την πηγή της βαναυσότητας.

Μοιράζομαι σκέψεις μαζί σας. Με την ταχύτητα των εξελίξεων, έχει ιδιαίτερη σημασία η αναφορά σε γεγονότα που προωθούν διαχρονικές αξίες, την αγάπη στον άνθρωπο και την ελευθερία, τα οποία βεβαίως απαιτούν γενναιότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η μνήμη των γεγονότων της Νομικής συμβάλλει προς αυτή την κατεύθυνση. Συμβάλλει επίσης το γεγονός ότι όσοι αυθόρμητα συμμετείχαν ξεπέρασαν τον φόβο και το σκοτάδι που δημιουργούσε το δικτατορικό καθεστώς. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί καθημερινά δίνουμε μικρές ή μεγάλες μάχες με τους φόβους μας ανάμεσα στην επιβίωση και την αξιοπρέπεια.

Σημειώνω την άποψή μου ότι τα γεγονότα της Νομικής ήταν η κορυφαία εκδήλωση συμμετοχής της ελληνικής φοιτητικής νεολαίας σ' ένα παγκόσμιο κίνημα, που το διαπερνά ο Μάης του '68 στη Γαλλία, τα γεγονότα στα Αμερικανικά και Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, ένα κίνημα που άλλαξε ριζικά την κατεύθυνση του κόσμου και κυρίως τις σχέσεις άνδρα-γυναίκας και γονέων-παιδιών. Σε τελευταία ανάλυση, άλλαξε τις σχέσεις και τις μετουσίωσε από εξουσιαστικές σε σχέσεις επικοινωνίας.

Υπενθυμίζω ότι σχεδόν ταυτόχρονα με τα γεγονότα της Νομικής είχαν δημιουργηθεί οι αντιδικτατορικές φοιτητικές οργανώσεις, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πορεία των γεγονότων που ακολούθησαν μέχρι και την πτώση της χούντας. Παρά τις διαφορετικές πολιτικές αποχρώσεις, το επίπεδο συνεργασίας ήταν εξαιρετικά υψηλό και βέβαια η στάση των ανεξάρτητων φοιτητών υπήρξε καθοριστική: Το σύνθημα «ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ» ήταν το κυρίαρχο, αυτό που έδινε τη σωστή κατεύθυνση και πλούτιζε δυναμικά το ιστορικό γεγονός.

Όσοι ζήσαμε τα γεγονότα θεωρούμε τον εαυτό μας εξαιρετικά τυχερό γιατί βιώσαμε με τη στάση μας αυτή την ανεπανάληπτη εμπειρία και διασώσαμε την τιμή της χώρας. Η εμπειρία αυτή κατευθύνει ακόμα τα βήματά μας.

Η Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ τιμά κάθε χρόνο ιδιαίτερα τη συγκεκριμένη ημερομηνία, τόσο γι' αυτό καθαυτό το γεγονός της κατάληψης με κεντρικό σύνθημα «Ελευθερία», όσο και για τον ιδιαίτερο ρόλο που οι φοιτητές της Νομικής, αλλά

και των άλλων Σχολών, διαδραμάτισαν, με ένδικα μέσα, όπως με τις προσφυγές εναντίον των διορισμένων διοικήσεων. Η διεκδίκηση για τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου κατάφερε καίριο πλήγμα στη χούντα και συνέβαλε στην απονομιμοποίηση του δικτατορικού καθεστώτος στη συνείδηση των πολιτών.

Στις 21 Φεβρουαρίου 2023 το Πανεπιστήμιο Αθηνών-ΕΚΠΑ, διαφυλάσσοντας τη μνήμη της κατάληψης της Νομικής Σχολής τον Φεβρουάριο του 1973, τίμησε τον ηρωικό αγώνα των φοιτητών και των φοιτητριών του με τη σημαντική εκδήλωσή του.

ΜΝΗΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΑΝΤΙΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Υπάρχουν στιγμές που συμυκνώνουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Όταν λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα που συγκροτούν τέτοιες στιγμές, συνήθως εκείνοι που τα δημιουργούν δεν το αντιλαμβάνονται. Η ένταση των γεγονότων τούς παρασύρει στη δίνη της δημιουργίας τους, και οι δημιουργοί του γεγονότος παραδίδονται, ανήκουν ολοκληρωτικά σε αυτό. Δεν έχουν ούτε καιρό ούτε μυαλό για να διαγνώσουν την ξεχωριστή υφή της στιγμής εκείνης. Απλώς τη δημιουργούν. Η στιγμή εκείνη παρέρχεται, αλλά δεν φεύγει. Διέρχεται τον χρόνο και ζει το δικό της μέλλον μέσα στο δικό μας παρόν. Και μας επισκέπτεται –όσους και όσες επισκέπτεται– απρόσκλητη, όποτε θέλει, άλλοτε σαν μια μισοσβησμένη ηχώ από κάτι μακρινό, άλλοτε έντονα, και δίνει το δικό της νόημα σε ό,τι από τις δικές μας καθημερινότητες αυτή –και όχι εμείς– επιλέγει.

Σήμερα πάντως η στιγμή της Νομικής του '72 και του '73 δεν ήρθε απρόσκλητη, όπως ούτε στις δύο εκδηλώσεις μνήμης που προηγήθηκαν πριν από δεκαετίες. Η πρώτη από αυτές ήταν μία ημερίδα που οργάνωσε τον Φεβρουάριο του 1995 το Πανεπιστήμιο, 22 χρόνια μετά την κατάληψη, επί κοσμητείας Σπυρίδωνος Τρωιάνου, που ήταν ο βασικός ομιλητής στην ημερίδα, την οποία χαιρέτισαν και οι Πρυτάνεις του Πανεπιστημίου Πέτρος Γέμτος και του Πολυτεχνείου Νίκος Μαρκάτος, και με απόφαση της Συγκλήτου καθιερώθηκε η 21^η Φεβρουαρίου ως ημέρα αργίας για τη Νομική Σχολή. Η δεύτερη ήταν μια εκδήλωση που οργάνωσε

στις 22 Φεβρουαρίου 2007 ο Σύλλογος Διδακτικού Προσωπικού της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου μας, με ομιλητές τον Καθηγητή Γεώργιο-Αλέξανδρο Μαγκάκη και τον υποφαινόμενο.

Η σημερινή πρόσκληση, ακριβώς μισόν αιώνα μετά, και η εδώ τελετουργική παρουσία, πέραν των πρυτανικών και κοσμητορικών μας αρχών, και του Προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών Καθηγητή κ. Μιχάλη Σταθόπουλου καθώς και εκπροσώπων της Βουλής και της Πολιτείας, εντάσσει κάπως τη Νομική του '72-'73, ιδίως την κατάληψη του Φεβρουαρίου του 1973, σε ένα είδος επετειακού curriculum του Πανεπιστημίου, και αυτό είναι καλό. Είναι ένας θρίαμβος της μνήμης πάνω στη λήθη. Περιποιεί τιμή στη Νομική του '72 και του '73. Όπως και η επίσημη τιμή του Πανεπιστημίου μας στη θυσία του Γιαννάκη Χούπη, δεκαοχτάχρονου παιδιού παπά, φοιτητή της Νομικής, τον οποίο εκτέλεσαν οι Γερμανοί τον Σεπτέμβρη του 1944 με την ομάδα της Λέλας Καραγιάννη, τιμή που του αποδόθηκε εξήντα τόσα χρόνια μετά την εκτέλεσή του. Κάλιο αργά παρά ποτέ.

Επιστρέφοντας στη Νομική του '72 και '73 ας σημειώσω ότι η Πολιτεία και οι πανεπιστημιακές αρχές έρχονται –με την ασφάλεια του μισού αιώνα που πέρασε– και για να πάρουν κάτι από την αίγλη που κατέκτησε η στιγμή εκείνη, και για να πάρουν δηλαδή, όχι μόνο για να δώσουν.

Οι ομιλίες του Βαγγέλη Καραμανωλάκη και του Γιώργου Βερνίκου που προηγήθηκαν έδωσαν αρκετές εικόνες του κλίματος και του συναισθήματος της εποχής εκείνων των γεγονότων, όπως, είμαι βέβαιος, το ίδιο θα κάνει και η ομιλία της Τιτίκας Σαράτση, που θα ακολουθήσει. Αυτό μου επιτρέπει να προχωρήσω σε μια συνοπτική, αρκετά ελλειπτική και αποσπασματική επισήμανση πτυχών των γεγονότων –προφανώς όχι συστηματική εξιστόρησή τους–, που ελπίζω να συμβάλει στην ουσιαστικότερη κατανόηση των γεγονότων για τα οποία είμαστε σήμερα εδώ. Επίσης μιλώ υποκειμενικά, δεν διεκδικώ «αντικειμενικότητα». Στηρίζομαι κυρίως στην προσωπική μου μνήμη και αντίληψη, μπορώ όμως να διαβεβαιώσω ότι, τουλάχιστον συνειδητά, δεν παραποιώ τίποτε και είμαι σε θέση να τεκμηριώσω τα γεγονότα στα οποία θα αναφερθώ και τις κρίσεις και εκτιμήσεις μου για αυτά.

Η μετατροπή ενός γενικού κλίματος σε οργανωμένες μορφές πολιτικής δράσης

Είναι ουσιώδες για έναν σημερινό αναγνώστη να έχει μια εικόνα της χρονικής και πολιτικής στιγμής των διεργασιών που άρχισαν να εκκολάπτονται σιγά σιγά από το φθινόπωρο του '71, συνέχισαν ανοδικά το '72 και οδήγησαν, την άνοιξη του 1973, στις καταλήψεις της Νομικής, στις δύο καταλήψεις της Νομικής στις 20-21 Φεβρουαρίου και στις 20 Μαρτίου του '73.

Ήταν μια περίοδος με τη χούντα στο απόγειο της ισχύος της. Είχε την απροσχημάτιστη πλέον υποστήριξη των ΗΠΑ, που επισφραγίσθηκε με την επίσκεψη του ελληνικής καταγωγής Αντιπροέδρου τους Σπάρο Άγκνιου (έκπτωτου, αργότερα, από το αξίωμά του ως χρηματιζόμενου πολιτικού απατεώνα). Είχε την πλήρη ανοχή της Σοβιετικής Ένωσης και γενικώς των χωρών του σοσιαλιστικού μπλοκ, προφανώς έναντι αντίστοιχης ανοχής που έδειξαν οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ στη στρατιωτική κατοχή των στρατευμάτων του Συμφώνου της Βαρσοβίας επί της Τσεχοσλοβακίας το 1968, ένα χρόνο μετά το απριλιανό πραξικόπημα στην Ελλάδα. Ο βασιλιάς, παρά τη φυγή του από την Ελλάδα μετά από σύγκρουση με τους συνταγματάρχες το 1968, είχε αρχίσει να ανταλλάσσει τηλεγραφήματα φιλοφρονήσεων με τη χούντα, η οποία δεν είχε καταργήσει τον βασιλικό θεσμό. Οι αντιστασιακές οργανώσεις είτε ήταν παράνομες είτε τα μέλη τους βρίσκονταν στη φυλακή με πολυετείς ποινές, η χούντα όμως είχε την άνεση, ήδη από το 1970, να διαλύσει τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως στο Παρθένι και στο Λακκί της Λέρου, απολύοντας τους αρχικά περίπου 10.000, στη συνέχεια περίπου 3.000 αριστερούς πολιτικούς κρατούμενους. Η προληπτική λογοκρισία είχε αρθεί. Κάποιες, όχι ασήμαντες, εκδηλώσεις αντίθεσης στη χούντα, με σημαντικότερη την κηδεία του Γιώργου Σεφέρη τον Σεπτέμβριο του '71, δεν της στερούσαν την αίσθηση κοινωνικής ανοχής.

Η αντίθεση στη χούντα εκδηλωνόταν κυρίως είτε ως ατομική υπόθεση εκείνων που την εκδήλωναν είτε ως αντίσταση μικρών συλλογικών υποκειμένων – χούφτες ανθρώπων, γενναίων, αλλά όχι πολλών. Δεν αντιμετώπιζε μαζική αντίσταση η χούντα, ο κόσμος, «ο λαός», δεν μιλούσε δυνατά και δημόσια όταν την απέκρουε, άτομα μιλούσαν, και αυτά χαμηλόφωνα και σε στενούς κύκλους. Η σκιά του φόβου που είχε επιβάλει η χούντα έφθανε μέχρι και τις προσωπικές και κοινωνικές μας σχέσεις. Δεν αστείευόσουν με οποιονδήποτε και για οτιδήποτε

σ' ένα πάρτι, δεν τραγουδούσες οτιδήποτε σε μια ταβέρνα (ακόμη και βαθιά μες τη νύχτα σε μια λαϊκή ταβέρνα, όταν είχαν απομείνει μόνο το τραπέζι της παρέας σου κι ο μιλημένος ταβερνιάρης), πρόσεχες τα λόγια σου ακόμη και σ' ένα φλερτ, ή και στη συνέχεια του.

Ήταν όμως μια περίεργη εποχή. Φαίνεται ότι αυτή ακριβώς η αίσθηση ισχύος που είχαν τους οδήγησε σε ορισμένες ανοχές που, με τη σειρά τους, άφησαν έδαφος να γεννηθεί και αναπτυχθεί μια απρόβλεπτη δυναμική. Το πρώτο ρήγμα στο χαλύβδινο κέλυφος που κάλυπτε την αντιδικτατορική δραστηριότητα το έφερε μια σειρά από νόμιμες, ανεκτές μέχρι που έπαψε η ανοχή τους, αλλά μέχρι τότε νόμιμες δραστηριότητες. Ήδη από τον Ιούνιο του 1970 είχε ιδρυθεί νόμιμα η Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων, η ΕΚΙΝ, ένα σωματείο με Πρόεδρο τον Παναγιώτη Κανελλάκη (που δεν είναι πια μαζί μας), Γενικό Γραμματέα τον Γιώργο Βερνίκο, με τον Γιώργο Παπαπέτρου σε κομβικό ρόλο και την ενεργή συμμετοχή του τότε υφηγητή και μετέπειτα Καθηγητή στη Σχολή μας Γιώργου Κουμάντου, όπως και του τότε φοιτητή και μετέπειτα επίσης Καθηγητή στη Σχολή μας Νίκου Αλιβιζάτου. Η Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων, η ΕΜΕΠ, επίσης σωματείο, ιδρύθηκε και αυτή το 1970, συγκροτήθηκε και ως δίκτυο διανοομένων, συγγραφέων, επιστημόνων με αντιδικτατορική δράση, με την ενεργή σύμπραξη μεταξύ άλλων της Βιργινίας Τσουδερού και φυσικό ηγέτη τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου. ΕΚΙΝ και ΕΜΕΠ, μέχρι τη διάλυσή τους την άνοιξη του 1972, οργάνωσαν σειρές ομιλιών ή άλλων εκδηλώσεων διαλόγου, έμμεσα αλλά ουσιαστικότερα αντιδικτατορικών, και αυτό όχι απρόσκοπτα αλλά με συνεχείς παρενοχλήσεις. Ιδιαίτερο βάρος για τη Νομική του '72 και '73 έχει η ΕΚΙΝ, και αυτό όχι τόσο για αυτές καθαυτές τις εκδηλώσεις και εκδόσεις της, αλλά κυρίως επειδή και μέσω αυτών δημιουργήθηκε ένας χώρος επικοινωνίας νέων ανθρώπων, κυρίως φοιτητών, με βαθύτερο αντιδικτατορικό υπόστρωμα. Ομιλίες σε μικρούς γενικά κύκλους του Γερμανού συγγραφέα Günter Grass ή της Βρετανής οικονομολόγου Joan Robinson, κάποια βιβλία μαρξιστικής θεωρίας του εκδοτικού οίκου «Νέοι Στόχοι», η συστηματικότερη ακρόαση ξένων ραδιοσταθμών όπως η Deutsche Welle –έχω ακόμη, ακόμη και αυτή τη στιγμή, ζωντανή όσο και τότε στ' αυτιά μου τη φωνή του Παύλου Μπακογιάννη–, υπαινικτικές γελοιογραφίες,

π.χ. του Κώστα Μητρόπουλου, ορισμένες θεατρικές παραστάσεις όπως «Η όπερα του ζητιάνου» ή η επιθεώρηση «Κι εσύ χτενίζεσαι» από το «Ελεύθερο Θέατρο» στο Άλσος Παγκρατίου, η προβολή ταινιών κλασικού σοβιετικού κινηματογράφου στην «Αλκυονίδα» συνέθεταν ένα κλίμα μεγαλύτερης επικοινωνίας ανάμεσα σε έναν κόσμο φοιτητών, στη βάση μιας υπόρρητης, μουλωχτής ενίοτε, πάντοτε όμως εμφανούς αντίθεσης στη χούντα, συνήθως παράλληλα με ένα αριστερό ιδεώδες, ομιχλώδες στην αρχή, με πολύ πιο συγκεκριμένες μορφές στη συνέχεια.

Οι «42»

Το μέγιστο στρατηγικό βήμα για όλο το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα ήταν κάτι που δεν φανταζόταν κανείς: μια αίτηση ασφαλιστικών μέτρων που υπέβαλαν στις 21 Μαρτίου 1972 σαράντα δύο φοιτητές της Νομικής προς το Πρωτοδικείο Αθηνών (τότε έδρευε στην οδό Σανταρόζα), με αίτημα την αντικατάσταση της διορισμένης από τη χούντα διοίκησης του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής «Η Θέμις» από προσωρινή διοίκηση και την άμεση διεξαγωγή εκλογών για ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου βάσει των σχετικών διατάξεων του Αστικού Κώδικα. Οι υπογραφές μαζεύτηκαν μία μία και σιωπηρά, μόλις όμως κατατέθηκε η αίτηση δόθηκαν στη δημοσιότητα και δημοσιεύθηκαν στα «Νέα», στη στήλη του Μηνά Παπάζογλου. Μετά τη δημοσίευσή τους, την αίτηση προσυπέγραψαν άλλοι 109. Στην πραγματικότητα οι υπογραφές ήταν μία παραπάνω: Ο Χρήστος Λάζος, στέλεχος της Κομματικής Οργάνωσης Σπουδαστών (ΚΟΣ) του ΚΚΕ εσωτερικού, δεν μπορούσε να υπογράψει γιατί (ως προερχόμενος από δεξιά οικογένεια, άρα άγνωστος στην Ασφάλεια) επελέγη να είναι ο μάρτυράς μας στο δικαστήριο, κατά συνέπεια δεν μπορούσε να είναι διάδικος. Κατέθεσε στο δικαστήριο και το πλήρωσε άσχημα.

Το διάβημα είχε καταγιστική δυναμική: Σε ελάχιστες ημέρες αντίστοιχες υπογραφές μαζεύτηκαν σε όλες τις Σχολές της Αθήνας στο Πανεπιστήμιο, στο Πολυτεχνείο, στην ΑΣΟΕΕ. Οι υπογραφές ξεπέρασαν τις χίλιες, και, μετά από λίγες ημέρες, συγκεντρώθηκαν στο μεγάλο αμφιθέατρο του Χημείου οι περίπου χίλιοι αιτούντες για να συζητήσουν με τους δικηγόρους τους. Πιστέψτε με, πιο εύκολα

γεμίζει σήμερα η πλατεία Συντάγματος από ό,τι το Χημείο τότε. Υποκλινόμαι στη μνήμη των δικηγόρων Νίκου Καραμανλή και Διονύση Μπουλούκου, της γενιάς του «114», πολιτικών κρατούμενων στα Γιούρα και μετά στο Παρθένι της Λέρου από την 21^η Απριλίου 1967, μέχρι λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 1970 (ο Διονύσης στο Παρθένι, «ανδρείκος» τότε, ήταν γνωστό ότι ήταν ο μόνος μη κομμουνιστής εκεί αλλά αρνήθηκε ως το τέλος να υπογράψει αποκήρυξη του κομμουνισμού γιατί «εδώ είμαστε όλοι το ίδιο», εκλέχτηκε το 1981 βουλευτής με το ΠΑΣΟΚ και το 1985 με τη Νέα Δημοκρατία).

Βασανίσθηκαν λίγους μήνες αργότερα, με άγρια εκδικητικότητα από την ΕΣΑ, Υποκλινόμαι και στη μνήμη των δικηγόρων μας Παναγιώτη Κανελλάκη, Τάκη Παπά και Αντώνη Βγόντζα, που και αυτοί αντιμετώπισαν την ίδια άγρια εκδικητικότητα.

Αυτές οι απλές αιτήσεις, σε δικαστήριο της χούντας, με αντικείμενο την εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα περί εκλογής της διοίκησης σωματείων ήταν η αφετηριακή κίνηση από την οποία προέκυψε ένα νέο πολιτικό δεδομένο: δημιουργήθηκε, με σχεδιασμένη πράξη αντίστασης, μια δημόσια σφαίρα, ένας δημόσιος δηλαδή χώρος, πολιτικός και άκρως πολιτικοποιημένος, φοιτητικός στον βασικό πυρήνα του, μέσα στον οποίο εκατοντάδες στην αρχή, χιλιάδες στη συνέχεια –όχι πολλές χιλιάδες, αλλά πάντως χιλιάδες– φοιτητές, με το κεφάλι τους στον πάγκο του χασάπη, αλλά με τα ονόματα και τα επώνυμά τους δημοσίως γνωστά, μιλούσαν μεταξύ τους και σε άλλους και δημιουργούσαν νέες πραγματικότητες.

Μερικές φορές αναρωτιέμαι πώς άραγε να αντιμετώπισαν τις αιτήσεις στο Πρωτοδικείο στο Σπουδαστικό της Ασφάλειας, μια ειδική μορφή Πανεπιστημιακής Αστυνομίας, επιφορτισμένη με την πολιτική παρακολούθηση των φοιτητών και σπουδαστών και συνεχή, φανερή και μυστική, παρουσία στις αίθουσες και στους περιβόλους των Πανεπιστημίων, με καταδότες ανάμεσα και στους φοιτητές και στους διδάσκοντες. Τι να κάνουν οι καημένοι οι ασφαλίτες απέναντι σε ανθρώπους που εμφανίζονται επώνυμα και δημόσια και δεν ζητούν ούτε τη δικτατορία του προλεταριάτου ούτε καν να φύγουν οι συνταγματάρχες, αλλά την εφαρμογή του Αστικού Κώδικα; Τι ακριβώς να ελέχθη στις ενδοϋπηρεσιακές τους συσκέψεις; Να αλληλοκατηγορήθηκαν; Να αλληλοϋπονομεύθηκαν; Τι εξηγήσεις να δώσανε στους μάλλον έξαλλους από τον θυμό τους στρατιωτικούς που περίπου σαν κάπως

να παραμέρισαν τους ασφαλίτες και άρχισαν να ενεργοποιούν έντονα την ΕΣΑ εναντίον των φοιτητών; Εκείνο πάντως που αποτυπώθηκε στις αχρείες φάτσες καθαρμάτων όπως ο Καλύβας, ο Καραπαναγιώτης, ο Αυγερινός (γνωστός και ως Λούκυ Λουκ), ο Σμαΐλης, ο Μαρκονίκος, που αμήχανα πύκνωσαν τις περιπολίες τους στις αίθουσες και στους διαδρόμους της Σχολής μας τις επόμενες μέρες, είχε πολλή πλάκα.

Περίεργα αντέδρασαν και ορισμένες πλευρές της αντιδικτατορικής αντίστασης στο εξωτερικό. Θυμάμαι μια ανακοίνωση, εξαφανισθείσα έκτοτε, μαχητικής οργάνωσης προετοίμαζε ένοπλο απελευθερωτικό αγώνα στην Ελλάδα, και με αγανάκτηση δήλωνε ότι «δεν πέφτει η χούντα και ο ιμπεριαλισμός με τον Αστικό Κώδικα και τα παιδιά των αστών» (το τελευταίο ήταν υπαινιγμός για τουλάχιστον μία από τις υπογραφές). Ατυχώς, η κατάρρευση της χούντας ματαίωσε τον ένοπλο αγώνα τους, μου θύμισαν όμως Βάρναλη, και δεν μπορώ να αντισταθώ στον πειρασμό:

*Κάποτε τράβηξα το λάζο
με το μανίκι το γαλάζο
να μαχαιρώσω το Τζανή
τον άντρα της Κωσταντινιάς,
μα σκόνταψα σ' ένα σκαμνί
κι έτσι δεν έγινα φονιάς.*

Στο μεταξύ, η δυναμική που είχε εκλυθεί αναπτυσσόταν με ταχύτητα. Την φθινοπωρινή αναταραχή του 1972 η χούντα προσπάθησε να την αντιμετωπίσει με προκήρυξη φοιτητικών εκλογών για τις 10 Οκτωβρίου 1972. Τις διεξήγαγαν οι εγκάθετοι της χούντας που τις νόθευσαν και εξέλεξαν τους εαυτούς τους, με εξαίρεση τη Σχολή Τοπογράφων Μηχανικών του Πολυτεχνείου, όπου δεν τα κατάφεραν και αναδείχθηκε δημοκρατικό Διοικητικό Συμβούλιο. Τους ψευδοεκλεγέντες εγκάθετους δεν τους αναγνώρισε κανένας, η εκλογική όμως αυτή διαδικασία οδήγησε στη συνειδητοποίηση ότι δημιουργήθηκε πια έδαφος για φανερή, συνεχή, μαζική και οργανωμένη διεκδίκηση της ελεύθερης, συνδικαλιστικής τουλάχιστον,

έκφρασης των φοιτητών. Οι φοιτητές κάθε Σχολής εξέλεξαν αντιπροσωπευτικές επιτροπές και φρόντισαν για την οργάνωση διασχολικού συντονισμού τους. Η έλευση του 1973 βρήκε πολλές Σχολές σ' όλη τη χώρα σε συνεχείς κινητοποιήσεις, που αποφάσιζαν συνεχείς συγκεντρώσεις φοιτητών στους χώρους των Σχολών τους. Στις 15 και 16 Φεβρουαρίου η χούντα 1973 διέκοψε την αναβολή και επέβαλε τη στράτευση σε 91 νομίζω φοιτητές, στελέχη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Η ενέργεια αυτή επέτεινε και επίσπευσε τη σύγκρουση.

Οι καταλήψεις

Προάγγελος όλων, και των μαζικών κινητοποιήσεων, ήταν μια Γενική Συνέλευση του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής που είχε γίνει ήδη στις 21 Ιανουαρίου 1972, πριν από τις 42 υπογραφές, στο Μεγάλο Αμφιθέατρο (στην αίθουσα Σβόλου), με την παρουσία ως εκπροσώπου των καθηγητών του μακαρίτη καθηγητή της εγκληματολογίας Δασκαλόπουλου και της διορισμένης διοίκησης του Συλλόγου («Προέδρος» της ο Χρήστος Βέννης), που κατέληξε σε πανωλεθρία των εγκαθέτων και εκλογή δεκαμελούς επιτροπής για τη διεκδίκηση εκλογών. Τις καταλήψεις στη Νομική προετοίμαζαν πολλές μικρές συγκεντρώσεις φοιτητών «στα σκαλάκια», δηλαδή στα κλιμακοστάσια του κεντρικού κτηρίου ανάμεσα στον δεύτερο και τρίτο όροφο, άλλοτε στην πλευρά της Σίνα και άλλοτε στην πλευρά της Μασσαλίας. Σε αυτές μιλούσαν φοιτητές προς φοιτητές για τα θέματα των κινητοποιήσεων, που μπορούν, για εκείνη τη φάση, να συνοψισθούν σε μια δέσμη ακαδημαϊκών αιτημάτων με γενική κατεύθυνση την ανατροπή του νομοθετικού και πραγματικού καθεστώτος ελέγχου της χούντας στα Πανεπιστήμια και την κατάκτηση του ασύλου και της αυτοτέλειάς τους. Τραγουδούσαν επίσης τραγούδια, σχεδόν αποκλειστικά του απαγορευμένου Μίκη Θεοδωράκη, πάντοτε και το φιλοπόλεμο «Πότε θα κάνει ξαστεριά», εαμίτικα τραγούδια όπως το «Γιούπι-γιάγια», φώναζαν συνθήματα και οι συγκεντρωνόμενοι μιλούσαν μεταξύ τους, γελούσαν, έφευγαν σε παρέες, συνέχιζαν τις συζητήσεις σε σπίτια και σε ταβέρνες, γνωρίζονταν καλύτερα. Συγκεντρώσεις, αποχές, διαδηλώσεις ξεπηδούσαν σε κάθε Σχολή, αλλά και συλλήψεις και καταδίκες, όπως η καταδίκη 11 φοιτητών της ΑΣΟΕΕ, αφού πρώτα τους σάπισαν στο ξύλο, όπως φάνηκε και από φωτογραφίες που διέρρησαν

στον Τύπο. Σε αρκετές μικροσυγκεντρώσεις-μικροδιαδηλώσεις μέσα στο κτήριο ή στο πεζοδρόμιο της Σόλωνος, μέσα στον μικρό χαμό που γινόταν, διακινούνταν, αρκετά φανερά, αντιδικτατορικές προκηρύξεις αριστερών οργανώσεων και έντυπα. Το φθινόπωρο του 1972 κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά σε μεγάλη ευρύτητα στον φοιτητικό χώρο παράνομα έντυπα. Ευρύτερη διάδοση είχαν, νομίζω, το τεύχος με τις «Θέσεις της ΚΟΣ – Κομματικής Οργάνωσης Σπουδαστών του ΚΚΕ εσωτερικού», που αργότερα ενσωματώθηκε στον «Ρήγα Φεραίο», και η «Πανσπουδαστική», έκδοση της Αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ (Αντι-ΕΦΕΕ), υπό τον έλεγχο της ΚΝΕ.

Το κλίμα φόβου, καχυποψίας και σιωπής κατέρρευε και κατέρρευε γρήγορα, και αυτό παντού.

Η πρώτη κατάληψη έγινε στις 21 και 22 Φεβρουαρίου 1973, έξι μέρες μετά τις πρώτες στρατεύσεις και σε απάντησή τους. Το κτήριο της Νομικής καταλήφθηκε από φοιτητές κυρίως της Νομικής και της Φιλοσοφικής, αλλά και της Φυσικομαθηματικής, και σποραδικά και άλλων σχολών. Όλο το κτήριο, αίθουσες, γραφεία, ταράτσα. Από κει άρχισε να ήχῃ *κέλαδος Ἑλλήνων*, για χρησιμοποίησω μια φράση του Αισχύλου. Η ταράτσα της Νομικής –διαφορετική και διαφορετικού συμβολισμού από την ταράτσα της Μπουμπουλίνας– έγινε το μεγάλο σύμβολο της οργανωμένης δημόσιας και μαζικής αντιπαράθεσης με τη χούντα. Εκείνο το βράδυ ἐγκλειστη ἦταν ὅλη ἡ ὑπόλοιπη χώρα – ἡ Σχολή μας, οἱ αἴθουσες, οἱ σκάλες, οἱ διάδρομοι, τὰ γραφεία, ἡ ταράτσα μας, ὄχι, αὐτὴ δὲν ἦταν ἐγκλειστη.

Εἶναι πασίγνωστες οἱ φωτογραφίες καὶ κινηματογραφημένα στιγμιότυπα μετὰ τὰ πανὸ καὶ τὰ συνθήματα κατὰ τῆς χούντας στὸ κέντρο τῆς Αθήνας, δίπλα στὶς γεμάτες κόσμο αφετηρίες τῶν λεωφορείων, γιὰ περίπου 40 ὥρες. Τῆ Σχολὴ εἶχε περικλείσει σὲ σφιχτὸ κλοιὸ ἡ Αστυνομία, πράγμα που δὲν ἐμπόδισε τὸν ὄχι καὶ λίγο κόσμο νὰ μαζευτεῖ ἐξὼ ἀπὸ τῆ Σχολὴ κάνοντας φανερὴ τὴ συμπαράστασή του στους φοιτητές. Ἀπ’ τῆ μέσα πλευρὰ, οἱ εἰσοδοὶ τῆς Σχολῆς –Σίνα, Σόλωνος καὶ Μασσαλίας– εἶχαν ἀμπαρωθεῖ ὅπως ὅπως με ὅ,τι βρέθηκε, τραπέζια, ἔδρανα, παλιές ντουλάπες, καὶ πίσω τους εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ομάδες περιφρούρησης σὲ συνεχὴ ἐπικοινωνία μεταξύ τους. Ἀπὸ τὰ καθηγητικὰ τηλέφωνα δόθηκαν τηλεφωνικὲς ἀνταποκρίσεις σὲ ξένους σταθμούς, κυρίως σὲ γερμανικούς. Πάντως ὅσα γραφεία καθηγητῶν παραβιάσθηκαν (στον κάθετο διάδρομο μεταξύ Σίνα καὶ

Μασσαλίας στον τρίτο όροφο) δεν έπαθαν καταστροφές, και μάλιστα σκουπίδια (όπως αποτσίγαρα ή χαρτιά από μπισκότα κ.λπ.) μαζεύτηκαν αρκετά σχολαστικά, και αυτό ήταν συνειδητή πολιτική επιλογή.

Η κατάληψη έληξε τη δεύτερη μέρα μετά από διαπραγματεύσεις επιτροπής από εκπροσώπους φοιτητών της Νομικής και της Φιλοσοφικής με τις πρυτανικές αρχές. Έληξε χωρίς βία, σε συμφωνία με την Πρυτανεία, τμήμα της οποίας ήταν να ζητήσει την ανάκληση των στρατεύσεων, κάτι που τελικώς δεν μάθαμε να έγινε. Την απόφαση για αποχώρηση έλαβαν τελικά συνελεύσεις των συγκεντρωμένων φοιτητών, όχι χωρίς έντονες διαφωνίες. Η αποχώρηση έγινε γενικά ήρεμα.

Η κατάληψη αιφνιδίασε τους πάντες, εκτός από εκείνους που την οργάνωσαν. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες έφυγαν νικητές, κατά κράτος. Δεν υποχώρησαν όταν αποχωρούσαν. Κατέκτησαν πολύτιμο έδαφος έχοντας γελοιοποιήσει τον θηριώδη κατασταλτικό μηχανισμό της χούντας, έχοντας αναγνωρισθεί ως εκείνοι με τους οποίους οφείλει να μιλά και υποχρεούται να υπολογίζει όποιος θέλει να έχει έλεγχο στη Σχολή και, κυρίως, έφυγαν με όλες τις προϋποθέσεις της συνέχειας του κινήματός τους: μια γενικότερα αποδεκτή ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα και στρατηγική, οργανωτικές δομές τόσο συνδικαλιστικές όσο και πολιτικές, επαρκή αριθμό στελεχών που είχαν πια αποκτήσει την απαιτούμενη πείρα. Τώρα η φανερή, μαζική και δημόσια αντιπαράθεση με τη χούντα, υπερβαίνοντας τα αρχικά αμιγώς συνδικαλιστικά αιτήματα, έγινε απτή πραγματικότητα.

Τα φοιτητικά αιτήματα είχαν προβληθεί πρώτα: άσυλο, ακαδημαϊκές ελευθερίες, έξω οι διορισμένοι από τους συλλόγους μας. Όμως μεγάλες και οξύτερες ήταν οι εσωτερικές συγκρούσεις και συζητήσεις των εξεγερμένων φοιτητών σχετικά με το αν ο αγώνας έχει χαρακτήρα μόνο αντιδικτατορικό ή και αντιιμπεριαλιστικό και πώς συνδέεται ο αντιδικτατορικός χαρακτήρας με τον αντιιμπεριαλιστικό και σε ποια ακριβώς προοπτική. Διχωνομίες όπως αυτές ταχύτατα βρήκαν συγκροτημένη έκφραση με τον σχηματισμό διαφόρων οργανώσεων και διαφορετικών τάσεων μέσα στις ίδιες τις πολιτικές οργανώσεις. Πέρα από τους εξαιρετικά πολύπλοκους λαβύρινθους και τις διακλαδώσεις των ειδικότερων αριστερών αποχρώσεων, υπήρχε ένα βασικό κοινό αίτημα όλων των φοιτητών, και μπορεί να συνοψισθεί στη φράση «Κάτω η χούντα – Έξω οι Αμερικάνοι» και στο σύνθημα «Έξι χρόνια

αρκετά – δεν θ’ αντέξετε εφτά». Και με βεβαιότητα αυτό που κατά βάση όλοι θέλαμε ήταν να τον δούμε να σέρνεται χάμω, να καταξεσκίζεται, γδαρμένος απάνω σε *αγκαθερούς ασπάλαθους*, και να χαθεί στον *Τάρταρο*, *κουρέλι*, κι έτσι στον κάτω κόσμο να πλερώνει τα κρίματά του ο πανάθλιος τύραννος. Το κεφάλι του θέλαμε, πραγματικά κι όχι συμβολικά.

Αν μπορώ σήμερα, πενήντα χρόνια μετά, να διατυπώσω κάποιο σχόλιο για την αντίδραση της χούντας, είναι ότι ήταν πολιτικά αξιοθρήνητη. Η χούντα είχε ή τον δρόμο μιας απόπειρας εξομάλυνσης της έντασης, π.χ. επιτρέποντας κάποια ανεκτή κανονικότητα στις εκλογές στους φοιτητικούς συλλόγους (κάτι που δεν έπραξε) και καταργώντας μερικά έστω από τα πλεγματικά –και κατ’ αποτελεσμα άχρηστα– μέτρα τιμωρητικών στρατεύσεων, βασανισμών και κακοποιήσεων στην ΕΣΑ και ασφυκτικού αστυνομικού ελέγχου των Πανεπιστημίων, ή ακόμη και κάποιες «φιλελευθεροποίησης» από θέση σχετικής ισχύος – κάτι που προσπάθησε μήνες αργότερα, μετά όμως το εναντίον της στρατιωτικό κίνημα του Ναυτικού το καλοκαίρι του 1973, τότε όμως από θέση εμφανούς αδυναμίας. Είχε ακόμη, πριν χάσει κάθε έλεγχο των πραγμάτων και τον δρόμο της ακραίας βίας, όπως αυτή που ασκήθηκε μέσα στο Πολυτεχνείο και μετά από αυτό. Όφειλε και αντικειμενικά ήταν δυνατόν να καταλάβει ότι κάτι είχε χάσει ανεπιστρεπτί, όχι όμως ακόμη τα πάντα. Δεν ισχυρίζομαι, καθόλου μάλιστα, ότι έτσι θα απέκρουε την εναντίον της επίθεση ή θα κατάφερνε να εκτονώσει τελικά την κατάσταση, διατηρούμενη στην εξουσία με ισχύ που θα της επέτρεπε ή, ακόμη λιγότερο, θα της διασφάλιζε μια πιο «ομαλή» για τον εαυτό της έξοδο. Άλλο όμως το ζήτημα αυτό και άλλο ο παιδαριώδης πολιτικός ερασιτεχνισμός τους.

Αντέδρασαν με το μόνο τρόπο που ήξεραν: τη βία. Ενεργοποίησαν τη στρατιωτική αστυνομία, την ΕΣΑ και το *Ειδικόν Ανακριτικόν Τμήμα* της, το ΕΑΤ-ΕΣΑ. Έδερναν άσχημα και οι εσατζήδες, πολύ άσχημα, αλλά ως επαγγελματίες ανακριτές ήταν παιδαριωδώς άσχετοι. Ούτε μια σύνθετη ανάκριση της προκοπής δεν μπόρεσαν να βγάλουν πέρα. Βασανιστήρια όμως ήξεραν να κάνουν, κι αυτό το ήξεραν πολύ καλά. Επίσης πήρε την υπόθεση στα χέρια του προσωπικά ο δικτάτορας. Στις 2 Μαρτίου 1973, σε μία από τις πιο σκοτεινές στιγμές του ελληνικού Πανεπιστημίου, απευθυνόμενος σκαιότατα προς τους Καθηγητές των Πανεπιστημίων, υπήρξε σαφής: «Αλλά, κύριοι, οφείτε να αντιμετωπίσετε τους ελαχίστους ταραξίες (...). Αν νομίζετε ότι σας χρειάζεται βοήθεια θα την ζητήσετε σεις και εγγράφως (...). Σεις θα αποκαταστήσετε την τάξιν».

Πάντως δεν ένιωσαν όλοι οι στρατιωτικοί τα ίδια συναισθήματα. «Όταν τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1973 το φοιτητικό κίνημα έφθασε στην αποκορύφωσή του και οι φοιτητές των σχολών κατέλαβαν τη Νομική Σχολή Αθηνών και βγήκαν στην ταρατσα, ήταν κάτι που μας επηρέασε πολύ, ώστε να καταλήξουμε στην απόφαση καθορισμού της [εκτέλεσης του κινήματος του Ναυτικού] το πρωί της 23ης Μαΐου 1973» μαρτυρεί ο Νίκος Παπάς, ο εκ των πρωταγωνιστών του κινήματος του Ναυτικού, κυβερνήτης του «Βέλος» και μετά τη χούντα Αρχηγός του ΓΕΝ.

Η δεύτερη κατάληψη έγινε στις 20 Μαρτίου 1973. Περίπου δύο χιλιάδες φοιτητές κατέλαβαν ξανά τη Σχολή, αλλά αυτή τη φορά δεν αιφνιδίασαν την Ασφάλεια. Από το πρωί αστυνομικές μονάδες είχαν καταλάβει θέσεις στους γύρω χώρους, ενώ άλλα στελέχη τους, ένστολα και με πολιτικά, με επικεφαλής ανώτερους αξιωματικούς του Σπουδαστικού και την αηδή επικουρία μικρής ομάδας χουντικών τραμπούκων (φοιτητών της Σχολής μας), είχαν καταλάβει το ισόγειο του κτηρίου και είχαν τον έλεγχο των εισόδων.

Το τελεσίγραφο της Πρυτανείας –εκκενώστε το κτήριο αλλιώς θα επέμβει η αστυνομία– απορρίφθηκε, και η Σύγκλητος απευθύνθηκε εγγράφως στον Αστυνομικό Διευθυντή Αθηνών: «Κατόπιν της αρνήσεως των κατεχόντων το Μέγαρον θεωρητικών επιστημών φοιτητών, όπως εκκενώσουν τούτο συμμορφούμενοι προς σχετική πρόσκλησιν της Παν/κής Συγκλήτου και εν όψει του γεγονότος, ότι η υπ' αυτών πραγματοποιούμενη συγκέντρωσις τυγχάνει παράνομος, παρακαλούμεν, όπως

ενεργήσητε τα δεόντα διά την αποκατάστασιν της τάξεως. Ο Πρύτανης Κωνσταντίνος Ι. Τούντας. Οι Συγκλητικοί Δημήτριος Κουτσογιαννόπουλος-Θηραίος, Κωνσταντίνος Ρόκας, Α. Χαστούκης, Κωνσταντίνος Γεωργόπουλος, Γεώργιος Μερίκας, Φαίδων Μπουμπουλίδης, Λεωνίδας Καραπιπέρης, Χαράλαμπος Χαραλαμπάκης, Κωνσταντίνος Μουρατίδης, Γεώργιος Βάρβογλης και Γεώργιος Παπαντωνόπουλος».

Ακολούθησε αστυνομική έφοδος και βίαιη εκκένωση της Σχολής. Η άνηση σύγκρουση ήταν σύντομη, γενικά αθόρυβη και εξαιρετικά άγρια. Δεν υπήρξαν πάντως νεκροί, ούτε χρησιμοποιήθηκαν πυρά όπλων. Τραυματίστηκαν και συνελήφθησαν αρκετοί, χύθηκε και κάποιο αίμα. Όχι πολύ, σε μερικά σκαλιά, σε κάνα δυο τοίχους, σταγόνες και κηλίδες – αλλά αληθινό. Προεξήγγειλε όμως το αίμα που λίγους μήνες αργότερα θα έρρεε κρουνηδόν στο Πολυτεχνείο.

Την ίδια μέρα αργά το απόγευμα, υπογραφόμενη από όλους τους παραπάνω καθηγητές μας, η Σύγκλητος ανακοίνωσε ότι «συνελθούσα εκτάκτως σήμερα, την 20^{ήν} Μαρτίου 1973 (...) εκφράζει την ικανοποίησιν, διότι το σύνολον σχεδόν των φοιτητών κατενόησε το δύσκολον έργον το οποίον αντιμετωπίζει (...) λυπείται, διότι ομάς φοιτητών, ελαχίστη εν σχέσει προς τον όγκον του φοιτητικού κόσμου (...) δημιουργεί προσκόμματα εις το έργον αυτής. Επί πλέον, παρά πάσαν έννοιαν δικαίου και ελευθερίας, προσπαθεί να εμποδίση την άσκησιν του αναφαιρέτου δικαιώματος των φοιτητών, όπως μορφωθούν. (...) Οι συγκεντρωθέντες φοιτηταί τελικώς δεν συνεμορφώθησαν ούτε προς τας προτροπάς των Πανεπιστημιακών Αρχών, ούτε προς τας επανειλημμένας προσκλήσεις του, μετά την εκπνοήν της ταχθείσης προθεσμίας, ειδοποιηθέντος κ. Εισαγγελέως.

Κατόπιν αυτού, η τάξις απεκατεστάθη τη επεμβάσει της Πολιτείας.»

Ο μύθος περί αυθόρμητου, ή, ακριβέστερα: τι ήταν και τι δεν ήταν αυθόρμητο

Η κατανόηση της Νομικής είναι λειψή αν δεν εξετασθεί μια λέξη που χρησιμοποιήθηκε πολύ: το «αυθόρμητο» του φοιτητικού κινήματος. Πρόκειται περί μύθου. Αυθόρμητη και πολυάνθρωπη ήταν η ραγδαία προσέλευση στις βασικές πολιτικές και οργανωτικές του δομές – αυτό ναι. Το ίδιο το φοιτητικό κίνημα όμως δεν γεννήθηκε αυθόρμητα, έτσι, από τον αέρα. Πιστεύει σοβαρά κανείς ότι η

πολιτική των προσφυγών στα δικαστήρια προέκυψε από το κενό; Πιστεύει κανείς πραγματικά ότι, εκείνη την όμορφη χειμωνιάτικη μέρα της 20^{ης} Φεβρουαρίου 1973, ξαφνικά οι εκατοντάδες φοιτητές και οι φοιτήτριες της Νομικής και της Φιλοσοφικής, έτσι, στα καλά καθούμενα, βγήκαν απ' τα μαθήματα, αμπαρώσανε τις πόρτες της Σχολής, κι ανέβηκαν στην ταράτσα καταγγέλλοντας τη χούντα με το μόνο όπλο που είχαν, τη δύναμη της φωνής τους;

Όχι. Η απόφαση για την κατάληψη της Νομικής πάρθηκε από στελέχη της ΚΟΣ του ΚΚΕ εσωτερικού και της Αντι-ΕΦΕΕ/ΚΝΕ του ΚΚΕ, σε συντονισμό με στελέχη προερχόμενα από τον χώρο της ΕΚΙΝ. Και όχι μόνον η απόφαση, αλλά και η ημέρα και όλες οι αναγκαίες λεπτομέρειες, από την πρόσκληση σε κατάληψη μέχρι την περιφρούρησή της. Αλλά και γενικότερα: συγκεκριμένα πρόσωπα ώρες ατέλειωτες, νύχτες ατέλειωτες σε σπίτια που συνεχώς άλλαζαν, σε πάρτι που για μερικούς και μερικές δεν ήταν πάρτι, σε καφετέριες, έξω από φουαγιέ κινηματογράφων και θεάτρων, περπατώντας στον δρόμο και σε εκδρομές συζητούσαν εξαντλητικά και έπαιρναν αποφάσεις για κάθε λεπτομέρεια. Η πρώτη συγκέντρωση στη Νομική, μέσα στο κτήριο στο ισόγειο της Σόλωνος και στο πεζοδρόμιο απ' έξω, πολύ πριν από την κατάληψη, έγινε και με τηλεφωνικές προσκλήσεις από τηλεφωνικούς θαλάμους ή «καθαρά» ακόμη τηλέφωνα. Αργότερα, σε μια προσεκτικά επιλεγμένη ημέρα συμφωνημένα πρόσωπα εμφανίστηκαν στο διάλειμμα, ανάμεσα στις παραδόσεις κυρίως μεγάλης προσέλευσης μαθημάτων –στις αίθουσες Σαριπόλων, Τριανταφυλλοπούλου, Σβώλου, Οικονομίδου– και ζήτησαν από όσους και όσες παρακολουθούσαν το μάθημα να σχηματίσουν επιτροπές έτους για τη διεκδίκηση ελεύθερης αντιπροσώπευσης των φοιτητών. Σε κάθε τέτοια αίθουσα βρισκόταν, ανάμεσα στο ακροατήριο, ένας τουλάχιστον φοιτητής, εκ των προτέρων προετοιμασμένος, που έπαιρνε τον λόγο, συμφωνούσε με τον συνάδελφό του που έκανε την πρόσκληση και παρακινούσε για τη συμμετοχή στην επιτροπή. Την ίδια εκείνη ημέρα κάθε έτος της Νομικής είχε εκλέξει τους εκπροσώπους του, ο αριθμός των ενεργών στελεχών ξαφνικά πολλαπλασιάστηκε, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για τη συνέχεια. Και αυτό είναι μόνον ένα παράδειγμα. Δεκάδες στην αρχή, εκατοντάδες αργότερα, οργανωμένα, ιεραρχημένα, συστηματικά, υπομονετικά και με μοναδική αποτελεσματικότητα αντίστοιχα παραδείγματα δημιούργησαν

εκείνο το ιδεολογικό, πολιτικό και οργανωτικό οικοδόμημα που ήταν αναγκαίο και αποδείχθηκε επαρκές για να δώσει έκφραση στην πράγματι αυθόρμητη, στη συνέχεια, έκρηξη του αντιδικτατορικού μίσους των Ελλήνων φοιτητών. Έτσι προέκυψαν οι «φοιτητικές επιτροπές αγώνα», οι ΦΕΑ, η στρατηγική οργανωτική δομή του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, συγκροτημένες κατά έτος, ανά Σχολή και διασχολικά. Με αντίστοιχους τρόπους και οι τοπικοί φοιτητικοί σύλλογοι, ενώσεις δηλαδή φοιτητών με βάση τον τόπο καταγωγής τους.

Δεν είναι αθώος ο μύθος περί του αποκλειστικώς και μόνον αυθόρμητου χαρακτήρα εκείνου του φοιτητικού κινήματος, κι αυτό επειδή το χάος ενός αόριστου «αυθορητισμού» έχουν λόγο να το επικαλούνται ιδίως όσοι δεν μπορούν να επικαλούνται την πραγματικότητα, αφού, θορυβωδώς παρόντες μετά, τότε ήταν απόντες, αλλά και επειδή εξαλείφει κάθε ιδιαίτερο πολιτικό χαρακτηριστικό από ένα υψηλότατης οργάνωσης μαζικό κίνημα σε συνθήκες δικτατορίας, καλλιεργεί το ψεύδος ότι όλα έγιναν έτσι, από μόνα τους, και με τον τρόπο αυτόν βολεύει, κολακεύοντας όλους, ο μύθος.

Επίσης, είναι αδύνατον να γίνει κατανοητό το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα χωρίς τον καταστατικό ρόλο της κομμουνιστικής Αριστεράς. Το φοιτητικό κίνημα αναπτύχθηκε και μέσα από την αδυσώπητη σύγκρουση κατά πρώτο λόγο ανάμεσα στις ΚΟΣ/«Ρήγα» του ΚΚΕ εσωτερικού και την ΚΝΕ του ΚΚΕ, με την εμπλοκή στη συνέχεια μαοϊκών οργάνωσεων, και κυρίως της ΑΑΣΠΕ, του ΕΚΚΕ και της ΠΠΣΠ του ΚΚΕ (μ-λ), αλλά και οργάνωσεων άλλων μικρότερων αριστερών ρευμάτων, όπως η «Μαμή», οργάνωση που παρέπεμπε σε πασίγνωστη φράση του Μαρξ. Η εσωτερική αυτή σύγκρουση συνέβαλε, και αυτή, στη δημιουργία ανθρώπων έτοιμων να πράξουν αποφασιστικά ό,τι απαιτούσε η ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, γιατί μόνο μέσα από την ανάπτυξη αυτή και τη δική τους συμβολή σε αυτήν μπορούσε να αναπτυχθεί και η πολιτική τους οργάνωση. Έτσι, όχι μόνον δεν παρεκάλυψε, αλλά, ακριβώς αντίθετα, έδωσε αποφασιστική ώθηση στο φοιτητικό κίνημα, χωρίς ποτέ, ούτε για μία στιγμή, να οδηγήσει αυτό ή οποιοδήποτε συμμετείχε σε αυτό σε κίνδυνο από τις αρχές ασφαλείας.

Ασφαλώς και δεν ήταν όλοι όσοι μετείχαν στο φοιτητικό εκείνο κίνημα κομμουνιστές. Ήταν όμως τα συντριπτικά περισσότερα –όχι όλα– στελέχη του. Η

πολιτική πίστωση ανήκει πάντως στους φοιτητές, όχι στις ηγεσίες των κομμάτων τους. Αυτοί, οι «παλιοί», με μυθικό σχεδόν κύρος στα μάτια των νέας γενεάς κομμουνιστών λόγω της αύρας της Εθνικής Αντίστασης, του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ που τους συνόδευε, σε καθοριστικό αριθμό διστακτικοί σε διάφορα, κατά κανόνα όμως δογματικοί και αδίστακτοι στα εσωτερικά ζητήματα των κομμάτων τους, ξεπεράσθηκαν από την πρώτη τουλάχιστον ορμή του φοιτητικού κινήματος, και στη συνέχεια, όταν μετά την πτώση της χούντας επανήλθαν ως ηγεσίες, προσπάθησαν να προσαρμόσουν τη νέα γενιά συντρόφων τους στα δικά τους μέτρα, άλλοτε ηρωικά, άλλοτε όχι και τόσο, και πάντως ξεπερασμένα. Η φοιτητική έκρηξη του '72 και '73 τους ξάφνιασε κι αυτούς.

Όμως πρωταγωνιστικά στελέχη του φοιτητικού κινήματος του 1972-1973 ήταν και προοδευτικοί δημοκράτες, όχι κομμουνιστές. Ως προς αυτά ακριβώς τα παιδιά, την αγριότητα επέτεινε το πλέγμα του λούμπεν ημιμόρφωτου τάλαιπωρημένου χαφιέ απέναντι σε ένα μορφωμένο και πλούσιο φοιτητή που, αντί να δέχεται τις δουλικές υπηρεσίες του και να τον χαρτζιλικώνει, απέρριπτε μαχητικά κι αυτόν και τα αφεντικά του, κι όλον τον βρομερό κόσμο τους. *«Εμείς αγωνιζόμαστε για την εθνοσωτήριο επανάσταση κι εσείς τα κωλόπαιδα και πλουσιόπαιδα μας κάνετε αντίσταση;»* – λόγια του αρχιβασιανιστή Σπανού στον Γιώργο Βερνίκο. Σε αυτά ακριβώς τα παιδιά, αστούς στις καλύτερες δημοκρατικές παραδόσεις τους, αξίζει μια ιδιαίτερη μνεία και τιμή.

Ιστορική τιμή οφείλεται λοιπόν σε όλα τα οργανωτικά σχήματα – ανέφερα μερικά – και στους φοιτητές και φοιτήτριες, έναν προς έναν και μία προς μία, τα *«παιδιά με τα πρησμένα πόδια που τους έλεγαν αλήτες»*, που δημιούργησαν σταθερή κοίτη για να περάσει το μεγάλο ρεύμα και, βαδίζοντας σε αυτήν την κοίτη, κατέδειξαν το μέτρο της αξιοπρέπειας.

Οι συντριπτικά περισσότεροι από τους πρωταγωνιστές εκείνους που ζουν σήμερα, στην Ελλάδα ή έξω από αυτήν, επέλεξαν να αποφύγουν κάθε δημοσιότητα σχετικά με όσα έπραξαν τότε για μήνες. Θα μπορούσα να αναφέρω αρκετούς, πολλοί και πολλές από τους οποίους είναι ιδιαίτερα πετυχημένοι και πετυχημένες στους χώρους τους, ή και πασίγνωστοι, αλλά αν αναφερθώ ονομαστικά θα προσβάλω τη διακριτικότητα και τη σεμνότητά τους. Αρκετών οι πολιτικοί δρόμοι

άλλαξαν, χώρισαν εδώ και χρόνια, μερικές φορές πολύ έντονα και προς αντίθετες κατευθύνσεις. Όμως ακόμη και αν *χαμαί πέσε δαίδαλος αλλά*, ακόμη και αν ο κόσμος της φοιτητικής εξέγερσης του '72-'73 δεν έχει πια *μάντιδα δάφνην, ού παγὰν λαλέουσας*, –ακόμα κι αν είναι έτσι–, δεν *ἀπέσβετο το λάλον ὕδωρ*. Για αυτό άλλωστε δεν είμαστε σήμερα εδώ; Και πάντως εκείνη η alma mater, η «Μεγάλη του Γένους Σχολή», που δημιουργήθηκε με την οργανωμένη και την αυθόρμητη θητεία στην ακμή των γεγονότων, συνδέει πάντα με εκείνο τον άρρηκτο τρόπο που μας συνδέει, όλους και όλες μας, ένα παρελθόν όταν γίνεται ιστορία που εμείς δημιουργήσαμε.

Εδώ, αλλά όχι πια μαζί μας

Οφείλω όμως, μιλώντας για τη Νομική του '72 και '73, να αναφέρω μερικά αγαπημένα πρόσωπα που έχουν ευθεία σχέση με τη Νομική του '72 και '73 αλλά δεν είναι πια μαζί μας. Ο πατέρας Τιμόθεος Λαγουδάκης, διάκονος στην Εκκλησία της Κρήτης, όχι κρυπτόμενος, αλλά φανερός πρωταγωνιστής στη μάχη για ελεύθερες εκλογές στη Θεολογική, ήταν ένας χαμογελαστός άνθρωπος. Κοντόσωμος, ξανθοπός, με πάντοτε χαρούμενα ήρεμο πρόσωπο και εμφανή κρητική προφορά, που ως ρασοφόρος, ίσως λόγω του σχήματός του, παραπλανούσε τους ασφαλίτες και μπεινόβγαινε στη Σχολή στην πρώτη κατάληψη, και, όταν τρύπωνε μέσα, άνοιγε με φιλοπαίγμον πονηρούτσικο βλέμμα τα μανίκια από τα ράσα του και από κει έβγαινε ο παράδεισος: σοκολάτες, μπισκότα, τσιγάρα, παξιμάδια, και σκορπίζονταν δίνοντας ανάταση έτσι όπως μόνον εκείνος ήξερε να δίνει, κι αυτό ξανά και ξανά και ξανά όσο διαρκούσε η κατάληψη. Ο Τιμόθεος σκοτώθηκε την άνοιξη 1974, μαζί με τον συναγωνιστή του ιερέα Παντελή Κατσούλη, σε ένα περίεργο τροχαίο, αργά μια νύχτα κάπου έξω από την Κόρινθο. Είπαν και πως οδηγούσε σαν δαίμονας. Ο Νίκος Μεγγρέλης, μέλος του Γραφείου του «Ρήγα» Νομικής, έθεσε τέρμα στη ζωή του πριν πολλά πια χρόνια. Από διάφορα νοσήματα δεν είναι πια μαζί μας ο Στέλιος Αλεξανδρόπουλος, στέλεχος της ΚΝΕ στο Πολιτικό, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης αργότερα, ο Δημήτρης, ο Μήτσος ο Κουμάνταρος, στέλεχος του ΕΚΚΕ, ο Νικήτας Λιοναράκης, του «Ρήγα» Νομικής, ο Τάσος Ξένος, κομματικά ανένταχτο στέλεχος τότε, μέλος αργότερα της οργάνωσης

«Σοσιαλιστική Πορεία», η Αγγελική Ξύδη, ηγετικό στέλεχος της ΚΝΕ Φιλοσοφικής, ο Γιώργος Παριανός της ΚΝΕ Νομικής, ο Γιώργος Πιτουρόπουλος, ανένταχος τότε, μετά στον «Ρήγα» και στη «Β΄ Πανελλαδική», ο Γιώργος Σταματάκης, που κηδέψαμε μόλις πριν λίγες μέρες, ηγετικό στέλεχος της ΚΝΕ και πρώτος μεταδικτατορικός Πρόεδρος του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής «Η Θέμις» και της ΕΦΕΕ, ο Αντώνης Στεμνής της ΚΝΕ, η Αγγέλα Τσατάλα, του ΚΚΕ εσωτερικού. Παντού και σε όλα ο Φλαμανδός φωτογράφος Albert Coerant (ο «Ολλανδός»), που απαθανάτισε με τον φακό του το φοιτητικό κίνημα και το Πολυτεχνείο. Ασφαλώς και άλλοι και άλλες. Υποκλίνομαι στη μνήμη τους. Και ναι, και ο Σταύρος Τσακυράκης, ο δικός μας Σταύρος, Καθηγητής στη Σχολή μας μέχρι θάνατό του τον Ιούλιο του 2018, Γραμματέας, τότε, της Κομματικής Οργάνωσης Σπουδαστών του ΚΚΕ εσωτερικού.

Το μήνυμα της Νομικής

Αυτά για τη Νομική. Το Πολυτεχνείο είναι άλλο κεφάλαιο από το ίδιο όμως βιβλίο – κεφάλαιο που δεν θα είχε γραφεί αν δεν είχε προηγηθεί η Νομική. Και το μήνυμα της Νομικής; Δεν μου αρέσει να βλέπω να ενδύονται οι εκάστοτε πραγματικότητες, συχνά συγκυριακές, κάποτε και εντελώς εφήμερες, με ενδύματα που φέρουν τα ιστορικά γεγονότα, ούτε να ανακαλύπτεται κάποια «αληθινή» ουσία τους από μάρτυρες των γεγονότων εκείνων. Νομίζω ότι τα ιστορικά γεγονότα – και η Νομική του '72 και '73 είναι ένα από αυτά – έχουν τη δική τους ζωή. Δεν ανήκουν σε κανέναν. Δεν επιδέχονται κανέναν αυθεντικό ερμηνευτή, ούτε και τους δημιουργούς τους, που και αυτοί άλλωστε, είτε πρόσωπα είτε συλλογικές οντότητες, ανήκουν στα γεγονότα, είναι τμήμα των γεγονότων, τα οποία κανένας δεν φέρει ως ιδιόκτητες αποσκευές. Τα ίδια τα γεγονότα ζουν, όσο ζουν, για να διηγούνται τη δική τους ιστορία σε καθέναν και σε καθεμία που θέλει και αντέχει να την ακούσει. Το μήνυμα λοιπόν της Νομικής το δώσαμε τότε. Για σήμερα δεν έχω να σας πω τίποτε.

**ΜΝΗΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΛΗΨΗ
ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ
ΑΝΤΙΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ**

«Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία» (Ανδρέας Κάλβος)

Ήμουν μέλος της Επιτροπής της Φιλοσοφικής Σχολής στην Κατάληψη της Νομικής στις 21 Φεβρουαρίου του 1973 και συμμετείχα στις διαπραγματεύσεις με την Πρυτανεία και με τον κύριο... Παττακό.

«Θέλει αρετήν και τόλμην η ελευθερία»... Διαχρονικό...

Οι μεγάλοι παρόντες της σημερινής εκδήλωσης δεν είμαστε εμείς. Είναι οι συναγωνιστές και συναγωνίστριες και όσοι μας συμπαραστάθηκαν, που δεν είναι πια κοντά μας. Υπάρχουν απώλειες που ποτέ δεν χάνουν το νόημά τους ούτε η οδύνη που προξενούν μειώνεται, αφού αυτοί που έφυγαν μας λείπουν, μαζί τους λείπει ένα κομμάτι της ψυχής μας και το κενό γεμίζει μόνο στιγμιαία όταν αναπολούμε το θάρρος και την ακεραιότητά τους και εκείνη τη λάμψη στα μάτια τους, την αέναη και διαχρονική.

Τι προηγήθηκε

Η κατάληψη της Νομικής τον Φεβρουάριο του 1973 δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία. Κάθε άλλο.

Η δικτατορία μάς βρήκε μαθητές. Η Αγωγή του Πολίτου καταργήθηκε, η θεωρία των συνόλων αντικαταστάθηκε από την παλιά Άλγεβρα όσο για την Ιστορία... ας μη μιλήσουμε. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Γεωργίου Παπανδρέου του 1964, μεταρρύθμισή του που έφερε τη σφραγίδα προσωπικοτήτων κύρους όπως ο Ευάγγελος Παπανούτσος και ο άωρα θανών Λουκής Ακρίτας, ανακόπηκε βάνασα. Η πολιτιστική άνοιξη της χώρας ανεστάλη επ' αόριστον και οι Έλληνες που είχαν αρχίσει να τραγουδούν το *Ένα το χελιδόνι* πέρασαν στη *Μαρία με τα κίτρινα*. Η πολιτιστική αυτή οπισθοδρόμηση έγινε αισθητή όχι μόνον από τους μαθητές που προέρχονταν από οικογένειες με δημοκρατικές καταβολές αλλά σχεδόν από όλους. Όμως οι μειοψηφίες τάγματα ξυπόλητα περπατάνε πάντα σε σκοτάδια απόλυτα, όπως έχει γράψει ο Διονύσης Σαββόπουλος. Ας τελειώνουμε με το ιδεολόγημα της «πλειοψηφίας». Οι πιο ευαίσθητοποιημένοι από μας ασφυκτιούσαμε. Ζητούσαμε το φως. Η αντιπαράθεσή μας με τη χούντα ήταν θέμα χρόνου. Μπορεί να ήμασταν έφηβοι αλλά τα μηνύματα από τον Μάη του '68 και την Ευρώπη γενικότερα έφθαναν ως εμάς. Αρχίσαμε να συνειδητοποιούμε τι ήταν οι γελοίιοι συνταγματάρχες και τι ήμασταν εμείς. Ήταν θέμα αξιοπρέπειας και γνήσιου πατριωτισμού. Δεν δεχόμασταν να μας κυβερνούν οι γελοίιοι αλλά αδίστακτοι Απριλιανοί, δεν δεχόμασταν την υποβάθμιση και την καταρράκωση των αξιών της ζωής μας.

Το 1971 δημιουργούνται οι πρώτες ΦΕΑ. Στόχος τους η μαζικότητα. Πρωτοπόροι η Ιατρική και η Νομική. Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα. Είναι μια μορφή αυτοοργάνωσης των φοιτητών. Έχουν δύο σκέλη. Το ένα είναι ο παράνομος οργανωτικός ιστός που διαθέτουν και το άλλο οι ομάδες φοιτητών που δρουν φανερά, μιλούν στα αμφιθέατρα και συμμετέχουν στις επιτροπές που εκλέγονται από τις Γενικές Συνελεύσεις. Πώς φθάνουμε όμως στις Γενικές Συνελεύσεις; Όπως όλοι γνωρίζετε, μια δικτατορία, όσο γελοία κι αν είναι, δεν διαθέτει ένα σχέδιο μόνο. Διαθέτει plan A, B, C. Οι σχολές έχουν συμβούλια διορισμένα από τη χούντα. 42 φοιτητές της Νομικής σχολής προσφεύγουν στη δικαιοσύνη ζητώντας αρχαιρεσίες. Κίνηση μείζονος σημασίας. Γίνεται η πρώτη διαδήλωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου στην επέτειο του πραξικοπήματος. Ακολουθούν αθρόες συλλήψεις και τελικά κρατούνται 4 ως πρωτεργάτες της οργάνωσης της διαδήλωσης. Οι Παναγιώτης Κανελλάκης, Νικήτας Λιοναράκης, Μιχάλης Σαμπατακάκης και Αγγέλα Φωτεινού. Απελαύνεται η

Ελίζα Σαββίδου, κόρη του βουλευτή του ΑΚΕΛ Κύπρου Σαββίδη. Προκηρύσσονται φοιτητικές εκλογές για τις 20 Νοεμβρίου 1972. Στις Γενικές Συνελεύσεις οι φοιτητές αρνούνται να δεχθούν τα διορισμένα ΔΣ. Εκλέγουν εξελεγκτικές επιτροπές για να ελέγξουν τους εκλογικούς καταλόγους. Αυτό καθίσταται αδύνατο. Οι εκλογές διενεργούνται με βία και νοθεία. Ακολουθούν ταραχές και συλλήψεις και άμετρη βία στην Ασφάλεια της Μεσογείων. Εν τω μεταξύ έχει δημιουργηθεί το διασχολικό των ΦΕΑ και έτσι η επαφή μεταξύ των σχολών διευκολύνεται. Τον Ιανουάριο του 1973 κυκλοφορεί στην ΑΣΟΕΕ η «Μελέτη» 12 φοιτητών με θέμα τα προβλήματα της σχολής. Οι 12 παραπέμπονται στο πειθαρχικό και στη συνέχεια στο δικαστήριο. Οι Μάκης Μπαλαούρας και Σάκης Παπαθεοδώρου εμφανίζονται στο δικαστήριο κακοποιημένοι. Σκοπός ήταν βέβαια η τρομοκράτηση των φοιτητών. Όμως η φωτιά έχει ανάψει. Την ημέρα της παραπομπής τους το προαύλιο της ΑΣΟΕΕ γεμίζει από συμφοιτητές τους που φωνάζουν συνθήματα και τραγουδούν τραγούδια του Μίκη Θεοδωράκη και το *Πότε θα κάνει ζαστεριά*.

Βάσει χουντικού νόμου για να υπάρξει συγκέντρωση έπρεπε να υποβληθεί αίτημα στον πρύτανη τρεις ημέρες πριν. Η απάντηση ήταν συνήθως αρνητική. Αναγκαζόμαστε να συγκεντρωνόμαστε στα σκαλάκια της Νομικής στη Σόλωνος. Εν τω μεταξύ, εδώ και καιρό, έχουν δραστηριοποιηθεί οι περισσότεροι τοπικοί σύλλογοι με πρωτοπόρους το Σύλλογο Κρητών και το Σύλλογο Ηπειρωτών. Δυστυχώς διασπώνται οι ΦΕΑ σε ορισμένες σχολές. Δεν είναι ούτε ο χώρος ούτε ο χρόνος εδώ για να το αναλύσουμε. Ωστόσο το φοιτητικό κίνημα προχωρεί ενωμένο. Είμαστε αλληλέγγυοι, στο έπακρο, έτοιμοι να θυσιάσουμε ο ένας για τον άλλο. Ζούσαμε και βιώναμε ένα κλίμα συλλογικότητας υπέροχο. Εύχομαι και οι επόμενες γενιές, σε συνθήκες Δημοκρατίας βέβαια, να το νιώσουν.

Ο υπουργός Εθνικής Άμυνας υπογράφει Νομοθετικό Διάταγμα με το οποίο διακόπτεται η αναβολή στράτευσης συγκεκριμένων συναγωνιστών μας. Συναντώνται εκπρόσωποι του ΡΗΓΑ Φεραίου και της ΚΝΕ- ΑΝΤΙΕΦΕΕ και αποφασίζεται η κατάληψη της 21^{ης} Φεβρουαρίου 1973. Στις 18 Φεβρουαρίου 1973 γίνεται συνάντηση στο σπίτι του Νίκου Βερνίκου και αποφασίζεται να ενημερωθούν και ορισμένοι πολιτικοί (Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Γεώργιος Ράλλης, Γεώργιος Μαύρος). Θεωρήθηκε σκόπιμο γιατί δεν γνωρίζαμε τις αντιδράσεις των

Χουντικών μόλις αντιλαμβάνονταν ότι το κτήριο καταλήφθηκε και τι είδους βία μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν.

Οι ΦΕΑ ενημερώνονται μέσω του διασχολικού. Σημαντικότετος υπήρξε ο ρόλος του Γιώργου Βερνίκου, που είχε ιδρύσει από το 1970 την ΕΚΙΝ και την ΕΜΕΠ. Είχε την εξαιρετική ιδέα να ιδρυθούν σωματεία που τα ονόματα των ιδρυτικών μελών ήταν ονόματα που η Ασφάλεια δεν θεωρούσε «αριστερά». Όμως η θεματολογία των εκδηλώσεων της ΕΚΙΝ και της ΕΜΕΠ προσέκλυσε το ενδιαφέρον της

Ασφάλειας. Όσο αθώα κι αν ήταν η θεματολογία. Ακόμη και μια εκδήλωση για το Θέατρο ήταν «ύποπτη». Η Ασφάλεια κυριολεκτικά πολιορκεί τα γραφεία της ΕΚΙΝ στην οδό Γιάννη Σταθά και ελέγχει τα στοιχεία των προσερχομένων στις εκδηλώσεις. Τους καλεί στην Ασφάλεια διαρκώς. Το καθεστώς κλείνει τελικά και τα 2 σωματεία το 1972 με απόφαση του Πρωτοδικείου. Όμως έχουν προλάβει να παίξουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στον αντιδικτατορικό αγώνα. Και φθάνουμε στο 1347. Το διάταγμα που υπέγραψε ο υπουργός Εθνικής Άμυνας και διέκοπτε την αναβολή της στράτευσης των συναγωνιστών μας. Ήταν και η «πρόφαση» για την κατάληψη. Ο ρόλος των παράνομων οργανώσεων υπήρξε σημαντικός. Τίποτα όμως δεν θα είχαμε καταφέρει χωρίς τις ΦΕΑ και τους δημοκρατικούς, ανεξάρτητους φοιτητές που απέβλεπαν σε ένα μαζικό, ειρηνικό κίνημα. Ποτέ δεν υπήρξαμε πιο ελεύθεροι από τις 36 ώρες που μείναμε κλεισμένοι στη Νομική το 1973 φωνάζοντας «ελευθερία» και τραγουδώντας, αν εξαιρέσουμε το τριήμερο του Πολυτεχνείου μερικούς μήνες αργότερα. Διασώζαμε την τιμή αυτής της χώρας, της χώρας μας, «τις λίγες πνευματικές αξίες που το έθνος είχε κρατήσει», όπως είχε δηλώσει ο Γιώργος Σεφέρης στο BBC το 1969, εμείς, μερικές χιλιάδες σε μια πόλη εκατομμυρίων κατοίκων. Δεν φοβόμασταν. Ήμασταν περήφανοι. Αγέρωχοι.

Στη διάρκεια της Κατάληψης σύνδεσμός μας με τον έξω κόσμο ήταν ο Παναγιώτης Κανελλάκης, που «έφυγε» πρόωρα. Εδώ θα πρέπει να τονίσω τον ρόλο των δικηγόρων που μας συμπαραστάθηκαν, του Κωνταντίνου Αλαβάνου, του Αντώνη Βγόντζα, του Παναγιώτη Κανελλάκη, του Νίκου Καραμανλή και του Τάκη Παππά, και βέβαια του Διονύση Μπουλούκου, που το πλήρωσαν ακριβά. Των προσωπικοτήτων όπως του Αναστάσιου Πεπονή, του Γιάγκου Πεσμαζόγλου και της Βιργινίας Τσουδερού, του Νικόλαου Λούρου. Των καθηγητών Γεώργιου-Αλέξανδρου Μαγκάκη, Αριστόβουλου Μάνεση, Δημήτρη Μαρωνίτη, Δημήτρη Τσάτσου, που και αυτοί το πλήρωσαν ακριβά. Και βέβαια θα ήταν τεράστια παράλειψη αν δεν ανέφερα μια ηρωίδα, προσωποποίηση της χάρης και της καλοσύνης, την Αγγέλα Τσατάλα-Πολύζου, που μας άνοιξε το σπίτι της στη Σκουφά 50 για να συναντιόμαστε. Το σπίτι αυτό ήταν πηγή ζωής και ελευθερίας, όπως εύστοχα έχει πει ο Παναγιώτης Παναγιώτου, η Αγγέλα, ο Άγγελός μας επί της γης, που το πλήρωσε και αυτή ακριβά και δυστυχώς δεν είναι πια κοντά μας. Και βέβαια την Ντέμη Βεζυρούλη, τον Νίκο Βερνίκο, τον Σταύρο Στρατιδάκι, τη Ρωξάνη Καφτανζόγλου, τον Νίκο Ρηγινό και την τότε μαθήτριά ακόμη Άννα Τσάτσου-Παπαδημητρίου.

Δεν θα μιλήσω για τον ρόλο της επίσημης ηγεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Πρώτα απ' όλα όρκισε τους δικτάτορες. Αν εξαιρέσουμε τον Πατέρα Πυρουνάκη, τον Τιμόθεο Λαγουδάκη, που χάθηκε νεότατος σε ένα περιέργο δυστύχημα, και τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Αλβανίας Αναστάσιο καθώς και λίγους άλλους που έκαναν το καθήκον τους και δεν γνωρίζουμε τα ονόματά τους, κάθε άλλο παρά «χριστιανικά» φέρθηκε... αδιαφορώντας. Και φθάνουμε στο κατακλυσμαίο ερώτημα που θα έλεγε και ο Τ. Σ. Έλιοτ: The overwhelming question: κερδίσαμε ή χάσαμε με την κατάληψη; Φυσικά και κερδίσαμε. Κανείς μας δεν πίστευε ότι θα ανακληθεί το 1347, το διάταγμα που διέκοπτε την αναβολή στράτευσης των συναγωνιστών μας. Άλλωστε μας το δήλωσε και ο ίδιος ο Στυλιανός Παττακός, που εμφανίστηκε στην πρυτανεία στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της κατάληψης. Κερδίσαμε γιατί βροντοφώναξαμε στην καρδιά της Αθήνας, στη Σόλωνος, αυτό που ήταν στα χείλη όλων σχεδόν των Ελλήνων: «Ελευθερία», «Δημοκρατία», «Κάτω η χούντα». Πότε θα κάνει ξαστεριά... Διαχειριστήκαμε τους φόβους και δηλώσαμε έτσι την απόφασή μας να αγωνισθούμε ως το τέλος! Και συνειδητοποιήσαμε ότι

μπορούμε να θέτουμε τους όρους μας. Ο δρόμος για το Πολυτεχνείο είχε ανοίξει. Και εκεί θα βρισκόμαστε «με το γκάζι στο τέρμα και χωρίς χώρο για να φρενάρουμε», όπως χαρακτηριστικά έχει γράψει ο Μιχάλης Σαμπατακάκης.

Άρχισα με ένα στίχο, θα τελειώσω με ένα ποίημα. Το έγραψε ο Οδυσσέας Ελύτης το 1971, αυτοεξόριστος στη Γαλλία. Και διάλεξα το ποίημα αυτό γιατί μιλάει για τη γνησιότητα και την αλήθεια. Υπάρχει τελευταία μια τάση μιας «ανάλαφρης» light εκδοχής της δικτατορίας. Δεν θα περάσει. Η δικτατορία των συνταγματαρχών ήταν γελοία αλλά βάρβαρη, απάνθρωπη, κατέστρεψε ζωές βιολογικά και ψυχικά με φριχτά βασανιστήρια και οδήγησε στην τραγωδία της Κύπρου. Το ποίημα είναι το Δώρο Ασημένιο Ποίημα:

*Ξέρω πως είναι τίποτε όλ' αυτά και πως η γλώσσα που μιλώ δεν έχει αλφάβητο
Αφού και ο ήλιος και τα κύματα είναι μια γραφή συλλαβική που την
αποκρυπτογραφείς μονάχα στους καιρούς της λύπης και της εξορίας
Κι η πατρίδα μια τοιχογραφία μ' επιστρώσεις διαδοχικές φράγκικες ή σλαβικές
που αν τύχει και βαλθείς για να την αποκαταστήσεις πας αμέσως φυλακή και
δίνεις λόγο
Σ' ένα πλήθος Εξουσίες ξένες μέσω της δικής σου πάντοτε
Όπως γίνεται για τις συμφορές
Όμως ας φανταστούμε σ' ένα παλαιών καιρών αλώνι που μπορεί να 'ναι και
σε πολυκατοικία ότι παίζουνε παιδιά και ότι αυτός που χάνει
Πρέπει σύμφωνα με τους κανονισμούς να πει στους άλλους και να δώσει μιαν
αλήθεια
Οπότε βρίσκονται στο τέλος όλοι να κρατούν στο χέρι τους ένα μικρό
Δώρο ασημένιο ποίημα.*

Ο. Ελύτης,

Το φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά, Ίκαρος 1971

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΕΛΕΤΗΣ

